

האוניברסיטה העברית בירושלים
הפקולטה למדעי החברה
ביה"ס למדיניות ציבורית וממשל

איתור הגורמים המשפיעים על מעורבות ההורים בלימודי ילדיהם בישראל: ניתוח עם דגש על מאפיינים משפחתיים

עבודת גמר לתואר מוסמך בכלכלה ומדיניות ציבורית

מנחה : ד"ר ענת גופן

הכותב : יואב סיידל

יולי 2016

מטרת מחקר זה הייתה לבחון את האופן בו היבטים הנוגעים להרכב האחים בתא המשפחתי משפיעים על מעורבות ההורים, וכן את הקשרים השונים המתקיימים בין מעורבות האימהות למעורבות האבות בכל תא משפחתי. הבחירה בנקודת מבט "משפחתית" זו לגבי מעורבות ההורים נובעת מכך שתשומת לב מחקרית מועטה הוקדשה לנושא עד כה, זאת על אף שהיבטים אלה עשויים להיות בעלי השפעה משמעותית על מעורבות ההורים. לצורך כך, נעשה שימוש בנתונים על 2,637 תלמידים בכיתות א'-יב' בישראל מתוך גל החקירה הראשון משנת 2012 של סקר מעקב ארוך טווח, אשר נערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וגורמים נוספים. הממצאים מגלים מתאמים מובהקים בין שני משתנים הנוגעים להרכב האחים, מיקום הילד בסדר הלידה של האחים ופרופורציית האחיות, לבין דפוסים שונים של מעורבות הורים. בפרט, נמצא מתאם שלילי מובהק בין מיקום הילד בסדר הלידה של האחים ל-3 דפוסי מעורבות של אבות ולדפוס מעורבות אחד של אימהות, ומתאם חיובי מובהק בין פרופורציית האחיות במשפחה ל-3 דפוסי מעורבות של אבות. לאור ממצאים קיימים לגבי השפעה תואמת של שני משתנים אלה (מיקום הילד בסדר הלידה של האחים ופרופורציית האחיות) על הישגיהם הלימודיים של תלמידים, נראה כי תוצאות המחקר גם תומכות בסברה לפיה השפעתם של משתנים אלה על הישגים הלימודיים מתווכת במידה מסוימת על ידי דפוסים שונים של מעורבות ההורים. בנוסף, הממצאים מעלים כי בכל סוגי המעורבות שנבדקו קיים מתאם חיובי ומובהק בין מעורבות האימהות למעורבות האבות באותם סוגי מעורבות.

תודות

תודה עמוקה לאשתי האהובה על תמיכתה לאורך כל העליות והמורדות של כתיבת עבודה זו.
כמו כן, תודה מקרב לב למנחה של עבודה זו, ד"ר ענת גופן, על הנחייתה המקצועית המעולה, על כל הסיוע לאורך הדרך ועל היותה אדם נפלא גם מעבר לפן המקצועי.

מספר רב של מחקרים שנערכו בעשרות השנים האחרונות חזרו והביאו ראיות מוצקות כי מעורבותם של הורים בלימודי ילדיהם מביאה לשיפור ההישגים הלימודיים.¹ כך למשל, גיינס (Jeynes 2005) ביצע מטא-אנליזה של 41 מחקרים שנערכו על מעורבות הורים בקרב ילדים בבתי ספר יסודיים ביישובים עירוניים, ומצא השפעה מובהקת של מעורבות הורים על הישגי התלמידים. במסגרת מטא-אנליזה אחרת של 51 מחקרים, גיינס (Jeynes 2007) מצא, באופן דומה, השפעה מובהקת גם בקרב ילדים בבתי ספר תיכוניים ביישובים עירוניים. היל וטייסון (Hill & Tyson 2009) ביצעו מטא-אנליזה של 50 מחקרים ומצאו כי גם בקרב תלמידי חטיבת ביניים מעורבות הורים באופן כללי משפיעה באופן מובהק על הישגי התלמידים. בנוסף, גם מטא-אנליזה מוקדמת יותר, של פאן וצ'ן (Fan & Chen, 2001) העלתה כי ישנו קשר מובהק בין מעורבות הורים להישגים הלימודיים של ילדיהם. מעורבות ההורים בלימודי ילדיהם אף יכולה, מסיבות שונות, לסייע לילדיהם בתחומים נוספים מלבד ההישגים הלימודיים. כך לדוגמה, פומרנץ ואחרים (Pomerantz, Ng, & Wang, 2006) מצאו כי עזרה של אימהות לילדיהם בשיעורי הבית שניתנו להם בבית הספר יכולה לסייע לילדיהן ברבדים שונים של תפקודם הפסיכולוגי.

ההשפעות השונות של מעורבות ההורים בלימודי ילדיהם עוררה עניין רב בעולם המחקר, ולראיה המספר הגבוה של המחקרים שנערכו בנושא. מרבית המחקר בתחום מתמקד בהבנה של אופן ומידת ההשפעה של המעורבות (על ממדיה השונים), על הישגי תלמידים ועל היבטים אחרים בחיי התלמידים, כלומר, מעורבות הורים נבחנת על פי רוב כמשתנה הבלתי תלוי. מחקר זה הוא בעל תרומה רבה להתוויה ועיצוב של מדיניות שמטרתה המרכזית היא לחזק ולשפר דפוסי מעורבות ההורים הרלוונטיים ביותר, וכך להביא לשיפור הישגי התלמידים. יחד עם זאת, חשוב להבין באופן מעמיק ומרחיב ככל הניתן גם את הגורמים המשפיעים על מעורבות ההורים, שהרי רק בעזרת הבנה זו נדע כיצד לעודד מעורבות הורים, באילו אוכלוסיות יש להתמקד ובאיזה אופן. ואכן, בכדי להבין טוב יותר מה משפיע על הורים להיות מעורבים, חלק אחר של המחקר מתמקד בגורמים המשפיעים על מעורבות ההורים, כלומר בוחן את מעורבות ההורים כמשתנה התלוי. היות ורק מיעוט של מחקרים עוסק בשאלה זו, המחקר הנוכחי מבקש להרחיב את הידע בדבר הגורמים המשפיעים על מעורבות הורים. בפרט, ההתמקדות במחקר זה תהיה באופן שבו מעורבות ההורים מושפעת ממשתנים הנוגעים להרכב התא המשפחתי ולקשרים בין הפרטים המרכיבים אותו, כאשר בפרט מדובר בעיקר על מיקום הילד בסדר הלידה של האחים (Birth order), פרופורציית האחיות ומידת המעורבות של ההורה השני. הבחירה בנקודת מבט "משפחתית" זו נובעת משתי סיבות מרכזיות:

(1) הידע הקיים כיום לגבי האופן שבו משתנים מסוג זה משפיעים על מעורבות ההורים הוא מצומצם ביותר עקב תשומת לב מחקרית נמוכה שהוקדשה לעניין.

¹ על התפתחות ומצב עדכני של מעורבות הורים בישראל, ראו (Fisher 2009). אודות עמדות ההורים, המורים ומערכת החינוך בנוגע למעורבות הורים בישראל, ראו (Fisher 2011).

2) מחקרים שונים מצאו קשר מובהק בין הישגים לימודיים ורמות השכלה לבין שני משתנים בולטים הנוגעים להרכב התא המשפחתי- מיקום הילד בסדר הלידה של האחים (Black, Devereux & Salvanes 2005; Booth & Kee 2006 ; De Haan, 2010) ופרופורציית האחיות (Powell & ; Kaestner 1997) (Steelman 1990). מקשר זה עולה אפשרות כי דפוסים שונים של מעורבות ההורים למעשה "מתווכים" (Mediate) חלק מההשפעה של מיקום הילד בסדר הלידה ופרופורציית האחיות על ההישגים ורמת השכלה. לפיכך, בחינת הקשרים בין מיקום הילד בסדר הלידה ופרופורציית האחיות על דפוסים שונים של מעורבות ההורים, עשויה לסייע בבדיקה של האפשרות כי מעורבות ההורים אכן מתווכת השפעה זו.

בדיקת האופן שבו משתנים "משפחתיים" כאמור משפיעים על דפוסים שונים של מעורבות הורים נעשת באמצעות נתונים על כ-2,600 תלמידים בישראל מתוך גל החקירה הראשון משנת 2012 של סקר מעקב ארוך טווח שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מהי מעורבות הורים?

המושג "מעורבות הורים" בהקשר של מערכת החינוך אינו מבטא דפוס התנהגות אחד בלבד של ההורים, אלא מגוון דפוסי התנהגות אשר ביכולתם להשפיע באופן חיובי או שלילי על ההישגים החינוכיים של ילדיהם. מסורת מחקר ענפה וארוכת שנים בוחנת את אופני ההשפעה השונים והיא מעלה תובנה כללית לפיה למעורבות ההורים תרומה משמעותית להישגים לימודיים ואחרים של ילדים במערכת החינוך. חוסר האחידות בהתייחסות למונח "מעורבות הורים" משקף את העובדה לפיה קיימים דפוסי התנהגות רבים של הורים להם יש פוטנציאל להשפיע על הישגי ילדיהם. בהתאמה, הוצעו בספרות מסגרות אנליטיות שונות המכתיבות ממדים שונים של מעורבות הורים. לעתים, חוסר האחידות נובע מאילוצים שונים המתחייבים משימוש בנתונים הקיימים עליהם מתבססים המחקרים. להלן תוצג סקירה קצרה של מספר טיפולוגיות רווחות למונח "מעורבות הורים".

אחת ההבחנות הבסיסיות והשכיחות ביותר למושג "מעורבות הורים" היא הבחנה בין מעורבות בבית (לעזור לילדים ללמוד, לשוחח איתם על החשיבות של הלימודים וכו') לבין מעורבות בבית הספר (מעורבות בוועד הורים, קשרים בין ההורים למורים וכו'). הבחנה זו מאפשרת חלוקה ברורה ופשוטה של דפוסי ההתנהגות של ההורים, ומסיבה זו נעשה בה שימוש על ידי חוקרים רבים בתחום (למשל- Seginer 2006; Pomerantz, Moorman & Litwack 2007; Green, Walker, Hoover-Dempsey & Sandler 2007).

חלוקה אחרת, אשר מתייחסת למעורבות הורים באופן מרחיב יחסית אך עדיין שומרת על פשטות היא של גרולניק וסלוביאצ'ק (Grolnick & Słowiacek 1994) המבחינים בין מעורבות התנהגותית (כמו עזרה בשיעורי בית ופעילות ההורים בבי"ס), לבין מעורבות קוגניטיבית אינטלקטואלית (מידת החשיפה של הילדים על ידי ההורים לפעילויות אינטלקטואליות ומסקרנות), לבין מעורבות אישית (העברת הגישות והציפיות של ההורים לגבי בי"ס והחינוך וההנאה שבלמודים לילדים).

הטיפולוגיה הרווחת ביותר היא זו של אפשטיין (Epstein 1995), המציעה הבחנה מורכבת יותר בין 6 ממדים של מעורבות, באופן המאפשר לבצע ניתוחים מדויקים יותר. סוגי המעורבות הם: א) הורות (השפעת ההורים על התפתחותו הכללית של הילד ומתן תשתית בסיסית לתמיכה בלימודים) ב) תקשורת בין ההורים לבית הספר ג) התנדבות בפעילויות חינוכיות בבית הספר ד) למידה בבית (עזרה בשיעורי בית ובגיבוש תכנית לימודים) ה) קבלת החלטות (השתתפות בוועד ההורים ובגופים אחרים אשר משפיעים בהחלטותיהם על בתי הספר) ו) שיתוף פעולה קהילתי (שיפור את החינוך בבית ובבית הספר באמצעות משאבים קהילתיים).

הטיפולוגיות לעיל נגזרות באופן אנליטי מתפיסות מסוימות על מעורבות הורים ועל בסיס תיאוריות שונות. לעומתן, חוקרים לעיתים מציעים טיפולוגיות המתבססות על ממצאים אמפיריים, ללא מסגרת תיאורטית מקדימה בהכרח, באמצעות תהליך הפחתת נתונים (Data Reduction). שיטה רווחת לביצוע תהליך הפחתת נתונים שכזו היא ניתוח גורמים (Factor Analyses), המאפשר לגזור מתוך מספר רב של משתנים גולמיים מספר מצומצם יותר של משתנים סינתטיים אשר כל אחד מהם למעשה מבטא גורם משותף המסביר חלק ניכר מהשונות של כמה מהמשתנים הגולמיים. בהקשר הנוכחי ניתן לומר כי אותם משתנים סינתטיים מהווים ביטוי של דפוסי התנהגות בסיסיים יותר של ההורים ביחס לדפוסים הנבדקים במשתנים הגולמיים. כך למשל, סוי-צ'ו ווילמס (Ho Sui-Chu & Willms 1996) השתמשו בנתונים על 12 משתנים של מעורבות הורים בקרב תלמידי כיתות ח' בארה"ב וחילצו מהם 4 גורמים (Factors) של מעורבות הורים באמצעות תהליך ניתוח גורמים עיקריים (Principal Components Analysis): ² שיחות בבית, שיחות עם בית הספר, פיקוח בבית והשתתפות בפעילויות של בית הספר. שומאוו, ליוטיך ושמידט (Shumow, Lyutykh, & Schmidt, 2011) השתמשו בנתונים על 42 משתנים של מעורבות הורים בקרב תלמידי כיתות מדע בתיכונים בארה"ב וחילצו גם הם 4 גורמים (Factors) של מעורבות הורים באמצעות תהליך ניתוח גורמים עיקריים: מעורבות בבית, מעורבות בבית הספר, מעורבות בתכנון תהליך החינוך ושיחות עם התלמידים על נושאי מדע. ניתן לראות אם כן, שגם טיפולוגיות מבוססות תיאוריה וגם טיפולוגיות מבוססות ממצאים אמפיריים מציעות חלוקה די דומה של דפוסי ההתנהגות. החלוקות השונות של דפוסי מעורבות ההורים הן חשובות מאוד מכיוון שדפוסים שונים יכולים להיות בעלי השפעות שונות על הישגי התלמידים. כך למשל, היל וטייסון (Hill & Tyson 2009) מצאו במטא-אנליזה כי בהשוואה לסוגי מעורבות אחרים, מעורבות המבטאת חיברות אקדמי³ משפיעה באופן הרב ביותר על הישגי הילדים. כמו כן, הם מצאו כי מעורבות ההורים בבית הספר (מפגשים עם המורים והשתתפות בפעילויות שונות בבית הספר), ומעורבות בבית שאינה בגדר עזרה בשיעורי הבית משפיעות באופן חיובי גם הן על ההישגים, ואילו עזרה בשיעורי בית משפיעה באופן שלילי על הישגים. פן וצ'ן (Fan & Chen, 2001) מצאו כי שאיפות וציפיות של הורים בנוגע לחינוך ילדיהם השפיעו באופן החיובי ביותר על הישגי התלמידים וכי פיקוח והשגחה של הורים על ילדיהם, לרבות פיקוח על שיעורי בית, הגבלת זמן צפייה בטלוויזיה והגבלת זמן שהייה מחוץ לבית, משפיעים אמנם באופן חיובי על הישגיהם, אולם השפעתם היא החלשה ביותר. בנוסף, מחקרים שונים (Sui-chu & Willms 1996 ; Muller 2003) מצאו שאחד מסוגי המעורבות בעלי ההשפעה

² תהליך אשר במהותו דומה מאוד ל-Factor Analysis

³ ב"חיברות אקדמי" היל וטייסון מתייחסות לאסטרטגיות שבעזרתן ההורים משקפים לילדים את הציפיות שלהם מהחינוך ואת חשיבותו עבור הילדים, את ההטמעה של שאיפות מקצועיות בילדים, את ההסבר לילדים על אסטרטגיות לימודיות וההסבר של הקשר בין הלימודים לבין השגת מטרות שמעניינות את הילדים.

החיובית ביותר על הישגים הוא שיחות של ההורים עם ילדיהם על נושאים שונים הקשורים לבית הספר.

מה משפיע על מעורבות הורים?

לגורמים רבים פוטנציאל השפעה על מעורבות ההורים, ועל כן הבעייתיות הראשונה העולה כאשר ניגשים לשאלה זו היא כיצד לבחור אילו גורמים לבחון. אקלס והרולד (Eccles & Harold 1996) מציעים מסגרת אנליטית המקיפה גורמים רבים אשר יכולים להשפיע על מעורבות הורים. ראשית, הם מבצעים הבחנה כללית בין משתנים אקסוגניים לבין משתנים הנקראים לעתים משתנים "תהליכיים" או "דינמיים" (Hoover-Dempsey & Sandler, 1997). המשתנים האקסוגניים נוגעים בעיקר לרקע של הגורמים השונים בתהליך המעורבות, הם בעלי השפעה בלתי ישירה או יותר כללית על מעורבות ההורים ומתחלקים לכמה תת קבוצות: מאפייני ההורה והמשפחה, מאפייני השכונה, מאפייני הילד, מאפייני המורה ומאפייני בית הספר. כך למשל, השכלת ההורים, גיל הילד והניסיון של המורה הם משתנים אקסוגניים. המשתנים התהליכיים מתייחסים לתפיסות ולאמונות השונות בהן מחזיקים ההורים או המורים לגבי הילד כמו, למשל, האופן בו המורה או ההורה תופסים את התפקיד הראוי של ההורה, תחושת המסוגלות של ההורים וסטריאוטיפים בהם מחזיק המורה. מסגרת אנליטית נוספת, בעלת חלוקה מרובעת, הוצעה על ידי הורנבי ולאפלי (Hornby & Lafaele 2011). ראשית, גורמים אינדיבידואליים של ההורים ושל המשפחות, כגון אמונות ההורים בנוגע למעורבות, הקשרי חיים עדכניים, מעמד, מגדר ואתניות. שנית, גורמים התלויים בילד, ביניהם גיל, קשיי למידה, כישורים ומחוננות, ובעיות התנהגות. שלישית, גורמים הקשורים לקשר מורה-הורה, כגון מטרות משותפות או מנוגדות, יחס (attitudes), ופערי שפה ותרבות. רביעית, גורמים חברתיים כגון מאפיינים היסטוריים ודמוגרפיים, סוגיות פוליטיות ומדיניות, וכן סוגיות כלכליות רחבות. לבסוף, לאחרונה (Ho & Kwong 2013) הוצעה חלוקה בסיסית לגורמים אינדיבידואליים (דוגמת רקע סוציו-אקונומי, מבנה משפחתי, אתניות ועוד) ולגורמים מוסדיים (דוגמת מדיניות בית הספר, דרכי שיתוף פעולה ויחס המורים).

עד היום בוצע מספר לא רב של מחקרים אשר ביקשו לברר את הגורמים השונים אשר משפיעים על מעורבות הורים. רובם המכריע של מחקרים אלה הינם מחקרים כמותיים אשר לוקחים את מעורבות ההורים בתור המשתנים התלויים ומשתמשים בניתוח סטטיסטי של רגרסיות כדי לנסות ולבודד את הקשר המדויק בין משתני המעורבות השונים למשתנים אחרים. לעתים מחקרים אלה מכילי ניתוח אשר בוחן גם את הגורמים המשפיעים על מעורבות ההורים וגם את האופן בו מעורבות ההורים משפיעה על ההישגים (כמו למשל, McBride, Schoppe-Sullivan, ; stone 2006; Sui-chu & Willms 1996 ; & Moon-Ho, 2005). המשפיעים על מעורבות ההורים (למשל, Kohl, Lengua, & McMahon, 2000 ; Carter & Wojtkiewicz 2000). משתני מעורבות ההורים שנבדקים במקרים רבים תואמים לאחת מהטיפולוגיות של מעורבות הורים שהוזכרו לעיל, ועל פי רוב כל משתנה מעורבות מורכב מתשובות לכמה שאלות המשקפות את ההיבטים השונים של אותו משתנה. לעתים, כאמור לעיל, משתני המעורבות הנחקרים גם

נוצרים באמצעות תהליך הפחתת נתונים (Data Reduction). המשתנים המסבירים הנבדקים במחקרים הללו נוטים להשתנות במידה ניכרת ממחקר למחקר כאשר במקרים מסוימים מדובר על מספר בודד של משתנים שנבדקו (לדוגמא, Kohl, Lengua, & McMahon, 2000) ולעיתים נבדקים משתנים די רבים בעלי אופי שונה (מאפייני ילד, מאפייני משפחה, מאפייני בית הספר, משתנים תהליכיים וכו', לדוגמא Shumow, Lyutykh, & Schmidt, 2011) בניסיון לתפוס את כלל ההשפעות האפשרויות במחקר בודד. עם זאת, ישנם משתנים אשר חוזרים על עצמם במחקרים רבים, כמו למשל מעמד סוציו-אקונומי וקבוצה אתנית (לדוגמא, Eccles & Harold 1996 ; Sui-chu & Willms 1996 ; Lavenda 2011 ; Zhang, Hsu, Kwok, Benz, & Bowman-Perrott, 2011 ; McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, ; Zhang, Hsu, Kwok, Benz, & Bowman-Perrott, 2011 ; Lavenda 2011). להלן יוצגו ממצאים מסוגים אלה של מחקרים, מחולקים לפי הגורמים המרכזיים שנמצאו כמשפיעים על מעורבות הורים.

השכלת הורים : בייקר וסטיבנסון (Baker & Stevenson 1986) מצאו כי השכלת הורים משפיעה באופן חיובי על דפוסי שונים של מעורבות הורים. אקלס והרולד (Eccles & Harold 1996) מצאו, לפי התוצאות שעלו מסקר על מעורבות הורים שנערך במרילנד, כי מעורבות הורים בבי"ס, אך לא מעורבות בבית, עולה עם השכלת הורים. שומאו, ליוטיך ושמידט (Shumow, Lyutykh, & Schmidt, 2011) העלו ממצאים דומים לגבי תלמידי תיכון בארה"ב, וגם האייאס (Hayes, 2010) העלה ממצאים תואמים עבור תלמידי תיכון אפרו-אמריקאים מרקע סוציו-אקונומי נמוך. קול ואחרים (Kohl, Lengua, & McMahon, 2000) מצאו כי השכלת הורים משפיעה לחיוב על רוב דפוסי מעורבות ההורים שנבדקו (4 מתוך 6), ביניהם גם מעורבות בבית. גרולניק וסלוביאצ'ק (Grolnick & Slowiaczek 1994) מצאו כי השכלתן של אימהות משפיעה על מעורבותן בסוגים של מעורבות התנהגותית (כמו עזרה בשיעורי בית ופעילות ההורים בבי"ס) ועל מעורבותן הקוגניטיבית אינטלקטואלית (מידת החשיפה של הילדים על ידי ההורים לפעילויות אינטלקטואליות ומסקרנות). השכלת האימהות לא נמצאה כבעלת השפעה מובהקת בסוגי המעורבות האישית (העברת הגישות והציפיות של ההורים לגבי בי"ס והחינוך וההנאה שבלימודים לילדים), ואילו השכלת האב נמצאה כמשפיעה באופן מובהק על שלושת סוגי מעורבות אלה.

מעמד סוציו-אקונומי : בארה"ב, מעמד סוציו-אקונומי גבוה יותר נמצא כמשפיע לחיוב ובאופן מובהק על סוגים שונים של מעורבות שנבדקו, בעיקר כאשר מדובר על מעורבות בבית הספר, לרבות מעורבות בפעילויות בבית הספר, שיחות עם ילדיהם על בית הספר ורמת התקשורת בין ההורים לצוות בית הספר (Sui-chu & Willms 1996; U.S. Department of Health and Human Services, 1999; Benveniste, Carnoy & Rothstein, 2003; Lee & Bowen 2006). בפרט לגבי הכנסה, נמצא קשר חיובי בינה ובין שיחות של ההורים עם ילדיהם על נושאים הנוגעים לבית הספר, שיחות עם המורים ואף לגבי השתתפות פיזית בבית הספר, זאת גם בקרב אבות וגם בקרב אימהות (McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). מחקר נוסף, הבוחן מעורבות הורים בחינוך מיוחד (Zhang, Hsu, Kwok, Benz, & Bowman-Perrott, 2011) מצא השפעה של מעמד סוציו-אקונומי על מעורבות בבית הספר בלבד, ולא מצא כלל השפעה על שיחות של ההורים עם ילדיהם על בית הספר. גם בישראל נמצאה השפעה דומה (Lavenda 2011).

קבוצה אתנית : בארה"ב נמצאו הבדלים מובהקים במעורבות ההורים בקרב קבוצות בעלות רקע אתני שונה (McBride, Schoppe- ; Sui-chu & Willms 1996 ; Eccles & Harold 1996 ; Muller & Kerbow 1993)

(Sullivan, & Moon-Ho, 2005). ממצא עקבי מצביע על הורים אפרו-אמריקאים כיותר מעורבים בבית בהשוואה להורים אירופאים-אמריקאים וכי הורים אירופאים-אמריקאים יותר מעורבים בבית הספר מהורים אפרו-אמריקאים והיספנים (Lee & Bowen 2006). מחקר נוסף (Zhang, Hsu, Kwok, Benz, & Bowman-Perrott, 2011) מצא כי בחינוך מיוחד בארה"ב הורים אפריקאים-אמריקאים ואסיאתיים-אמריקאים פחות מעורבים בבית הספר מהורים אירופאים-אמריקאים. אולם, מחקרים אחרים מערערים את התפיסה לפיה עצם ההשתייכות לקבוצה אתנית מסוימת היא שמביאה להבדלים בדפוסי מעורבות ההורים. כך, קורסון (Crosnoe 2001) מצא כי הקשר בין קבוצה אתנית למעורבות הורים מתווך על ידי ההישגים האקדמיים של התלמידים, ואילו דאסימון (Desimone 1999) העלתה כי מצב סוציו-כלכלי גם הוא מתווך בין קבוצה אתנית למעורבות. רובינסון והאריס (Robinson & Harris 2014) התבססו על מידע ממספר סקרים כלל ארציים שנערכו בארה"ב, והציעו כי הורים מקבוצות אתניות שונות מעריכים במידה דומה את חשיבות מעורבותם. השניים הציעו שיש לתלות הבדלים בפועל במידת המעורבות בגורמים אחרים, דוגמת מצב כלכלי, אמון במערכת וכדומה. גם בישראל לבנדה (Lavenda 2011) מצאה הבדלים מובהקים בין הורים יהודים להורים ערבים, כאשר באופן כללי הורים ערבים נמצאו כמעורבים יותר מיהודים.

הורים מהגרים: מעורבות הורים בבית הספר נמצאה כנמוכה יותר עבור תלמידים עם הורה מהגר אחד לפחות (הוגדר במחקר זה כהורה שלא נולד בארה"ב), אך מעורבות ההורים בבית לא נמצאה שונה באופן מובהק (Shumow, Lyutykh, & Schmidt, 2011). הממצאים בדבר מעורבות נמוכה יותר בבית הספר בקרב הורים מהגרים עלו גם במחקר נוסף (Nord & Griffin 1999). הורים מהגרים מדווחים על חסמים רבים יותר, ואכן, נמצא שככל ששליטתם באנגלית וזמן שהותם בארה"ב (בה בוצע המחקר) עלו, כך מעורבותם גברה (Turney & Kao 2009).

סטטוס זוגי (הורים נשואים מול חד הוריות): רוב סוגי מעורבות ההורה שנבדקו, כמו למשל מעורבות בבית הספר ושיחות בבית על נושאי בית הספר, גבוהים יותר כאשר ישנם במשק הבית שני הורים (Eccles & Harold 1996 ; Sui-chu & Willms 1996 ; Arnold et al. 2008 ; Kohl, Lengua, & McMahon, 2000).

דיכאון אימהי (Maternal Depression): דיכאון אימהי נמצא כמשפיע באופן שלילי על ממדים שונים של מעורבות האם (Kohl, Lengua, & McMahon, 2000), כמו למשל איכות הקשר עם המורים ומעורבות בבית. יחד עם זאת, מחקר אחר (Arnold et al. 2008), אשר נערך בקרב אימהות לילדים בגילאי גן באזור עירוני בניו אינגלנד, ארה"ב, לא מצא קשר בין סימני דיכאון אימהי למעורבות.

מין ההורה: מחקרים שונים מצאו כי אימהות מעורבות בלימודים יותר מאבות על פני דפוסי מעורבות רבים, זאת גם עבור מדדים אשר משקללים היבטים שונים של מעורבות הורים וגם עבור סוגים מסוימים של מעורבות כמו השתתפות ההורים בפעילויות של בית הספר (Eccles & Harold 1996 ; Grolnick & Slowiaczek 1994). מחקר מאוחר יותר שנערך באנגליה (Skaliotis 2009), העלה כי דווקא אבות נוטים יותר לדווח על רמות של מעורבות גבוהה ביחס אימהות. עם זאת, דיווח זה נעשה בתשובה לשאלה אחת בלבד על תחושת ההורה לגבי מידת מעורבותו בלימודי ילדו, ולכן משקף תחושה סובייקטיבית וכללית מאוד של ההורה בנוגע למעורבותו.

מין הילד : נמצאו הבדלים מובהקים בין בנים לבנות במידת המעורבות. קרטנר וווג'טקייביץ' (Carter & Wojtkiewicz 2000) מוצאים כי באופן כללי בנות זוכות ליותר מעורבות כמו למשל שיחות על נושאי בית הספר, אך גם כי ישנם סוגים מסוימים של מעורבות אשר מתקיימים ביתר שאת אצל בנים, כמו למשל מידת הקשר של ההורים עם בית הספר. דוגמא נוספת בהקשר של לימודי מתמטיקה בכיתות ח'–י' (Muller 1998), היא כי הורים נטו להתערב יותר בחיי בניהם מאשר בנותיהם, מעורבות שכללה פגישות עם בית הספר. זאת בעוד ההורים נטו להיות מעורבים יותר באירועי בית ספר לא פורמליים של בנותיהם מאשר בניהם. ממצא זה תואם במידה מסוימת גם לממצאיהם של סוי-צ'י ווילמס (Sui-chu & Willms 1996), אשר מצאו כי לגבי בנות ישנן יותר שיחות בבית על בית הספר אך ישנו פחות פיקוח בבית ופחות שיחות עם בית הספר. במחקר אחר (McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005) נמצא דווקא כי גם אבות וגם אימהות נוטים לקיים שיחות על בית הספר על ילדיהם כאשר הם בנים. עם זאת, מחקרים של שומו, ליוטיק ושמידט (Shumow, Lyutykh, & Schmidt, 2011) שנערך על נתונים עדכניים יותר מצא כי אין השפעה של מין הילד על רמות המעורבות. כמו כן, גם גרולניק וסלוביאצ'ק (Grolnick & Slowiaczek 1994) מצאו כי אין השפעה של מין הילד על אף דפוס מעורבות. לגבי ישראל, זידן (Zedan 2012) מצא כי הורים לבנות בחברה הערבית בישראל באופן כללי מעורבים יותר מאשר הורי הבנים.

גיל/כיתה של הילד : בתקופה מוקדמת יותר נמצא כי ההורים מעורבים יותר ככל שהילדים צעירים יותר (Stevenson & Baker 1987). עם זאת, לפי סקר על מעורבות הורים שנערך במישיגן (Eccles & Harold 1996), הממצאים הם פחות חד משמעיים – הורים פיקחו על עשיית מטלות בית הספר יותר בכיתה ג' ביחס לגן הילדים אבל פחות בכיתה ה' ביחס לכיתה ג'. ממצאים אלו תואמים ממצאי סקירת ספרות שנערכה באנגליה (Desforjes & Abouchaar 2003), לפיה הפיקוח על עשיית מטלות פוחת ככל שהילד מתבגר. מנגד, ממחקר אורך דומה שנערך באוסטרליה (Murray, McFarland-Piazza, and Harrison 2015), נמצא כי מעורבות ההורים היתה גבוהה יותר בגילאי הגן, עם דגש על מעורבות פעילה בסביבה החינוכית (בגן), וירידה עם מעבר ילדיהם לבית הספר. גרולניק וסלוביאצ'ק (Grolnick & Slowiaczek 1994) מצאו כי אין השפעה של הכיתה של הילד על אף דפוס מעורבות, אך הבדיקה הייתה רק עבור כיתות ו' עד ח'. לבנדה (Lavenda 2011) מצאה כי בישראל אין ירידה במידת המעורבות במעבר לבית הספר התיכון. זידן (Zedan 2012) מצא כי בחברה הערבית בישראל, הורים לילדים בבית ספר יסודי היו מעורבים יותר מאשר הורים לילדים בבתי ספר תיכון.

מספר אחים : כמות האחים נמצאה כמשפיעה באופן מובהק על מידת המעורבות – מספר אחים מעלה את ההשגחה בבית, אך מפחית את השיחות על נושאי בית ספר ואת התקשורת עם בית הספר (Sui-chu & Willms 1996).

משתנים תהליכיים (Process variables): באופן כללי, ניתן לומר כי משתנים תהליכיים הינם משתנים המבטאים הבניות פסיכולוגיות של ההורים. בין אלו שנמצאו כמשפיעים על מעורבות הורים נכללים: תפיסה של ההורים כי ילדם מזמין אותם לעזור לו, תחושת מסוגלות עצמית גבוהה (self-efficacy), ותחושת זמן ואנרגיה גבוהות יותר. הללו הובילו למעורבות רבה יותר גם בבית וגם בבית הספר. כמו כן, תחושה של ההורים כי הם מוזמנים על ידי המורים להיות יותר מעורבים הגבירה גם היא את רמת המעורבות בבית הספר (Green, Walker, Hoover-Dempsey & Sandler 2007).

פישר ופרידמן (Fisher 2009 ; Friedman & Fisher, 2002) ערכו מחקר בישראל, ומצאו שלושה משתנים תהליכיים עיקריים לניבוי המעורבות הפעילה של ההורים. שיתוף ההורים ואמון בהם, מצד בית הספר; חשיבות הלימודים בבית הספר, כפי שהיא נתפסת על ידי ההורים; והזדהות ההורים עם נושאים הקשורים למטרות ולערכים של בית הספר. כמו כן, הם מצאו חמישה משתנים תהליכיים עיקריים לניבוי המעורבות הסבילה של ההורים. שיתוף ההורים ואמון בהם, מצד בית הספר; התרבות הארגונית של בית הספר; תפיסת ההורה את הישגי ילדו בבית הספר (ככל שההורה תופס את הישגי ילדו כטובים, כך יהיה מעורב יותר באופן סביל); הזדהות ההורים עם חשיבות הלימודים בבית הספר; חברה ויחסים, דהיינו ערוותם של ההורים לסוגיות המשמעות והחברה בבית הספר. תפיסת שיתוף ההורים והאמון בהם, לצד חשיבות הלימודים בבית הספר נמצאו משפיעים על שני סוגי המעורבות (פעילה וסבילה).

ממצאים אלו תואמים במידת מה לממצאיהם של אנדרסון ומינקא (Anderson & Minke 2007) אשר מצאו כי להזמנה למעורבות שמגיעה מהמורים, ישנה ההשפעה הרבה ביותר על מעורבות הורים, כאשר תחושות של חוללות עצמית ורמות משאבים נמצאו כמשפיעות פחות. בהתאמה, דניאל (Daniel 2015) מצא כי על פי ההורים, חלה ירידה בהזמנת המורים את ההורים לשותף פעולה מכיתה א' ועד כיתה ג' – חוויה שדווחה על ידי הורים מרקע סוציו-אקונומי מגוון. בנוסף, דניאל מצא כי הורים מקבוצות אתניות שונות דיווחו על הזמנה פחותה של המורים להשתתף. פארק והולוואי (Park & Holloway 2013) עיבדו נתונים מסקר שנערך בקרב 3,248 הורים לבני נוער בגילאי תיכון מארה"ב, ומצאו כי האפקט של הזמנה למעורבות מצב הורים הינו חזק בקרב לבנים, אפרו-אמריקאים והיספנים. הזמנה זו מתבטאת, על פי המחקר, במעורבות בבית הספר ובבית כאחד. האריס וגודאל (Harris & Goodall 2008) בחנו מעורבות הורים אשר באים מרקע סוציו-אקונומי מגוון באנגליה. הן הדגישו את הפער בין הדגש הרב שבתי הספר מעניקים למעורבות הורים בבית הספר, לבין יכולתם הפחותה של הורים מרקע נמוך להיענות לקריאה זו. טאקין (Tekin 2011) בחן את הקשר שבין משתנים תהליכיים למשתני רקע מסוימים (השכלת הורים והכנסה חודשית) ולמעורבות הורים לילדים בכיתות א' ו-ב' בטורקיה. הוא מצא כי הורים בעלי הכנסות גבוהות יותר צפויים להרגיש מחויבים יותר להיות מעורבים בצורה אקטיבית ביחס להורים בעלי הכנסות נמוכות, וזאת ללא קשר למגדר ההורה. כמו כן, הוא מצא כי להשכלתם של ההורים יש השפעה על תחושת חוללות ועל אמונתם ביכולתם לסייע לילדיהם להצליח בבית הספר. ממחקר שנערך באנגליה (Holloway & Pimlott-Wilson 2013) בקרב אימהות לילדים בבתי ספר אשר חולקו לשלוש רמות סוציו-אקונומיות, עולה כי למרות קיומה של תמיכה גורפת מצדן ברעיון של מעורבות הורים, קיימים ביניהן הבדלים בסוגי המוטיבציה שלהן למעורבות. אימהות לילדים שלמדו בבתי ספר מרמה סוציו-אקונומית גבוהה נטו להיות מעורבות על מנת להבטיח כי ילדיהם יצליחו. אימהות לילדים שלמדו בבתי ספר מרמה סוציו-אקונומית בינונית ונמוכה נטו להיות מעורבות מתוך דאגה לחיבור שבין האם לילד (mother-child bonding), ובכדי להבטיח כי הילד לא יישאר מאחור. ההבדלים אשר צוינו לעיל בין קבוצות שונות באוכלוסייה בנוגע למשתנים תהליכיים שונים, בהחלט עשויים להסביר חלק משמעותי מההבדלים ברמות המעורבות שנמצאו (וצוינו לעיל) בין קבוצות שונות באוכלוסייה. כלומר, ניכר כי המשתנים התהליכיים למעשה מתווכים חלק גדול מהקשרים שבין המשתנים האקסוגניים למעורבות הורים.

כפי שצוין לעיל, שניים מהמאפיינים האקסוגניים הכלליים במסגרת שאקלס והרולד (Eccles & Harold 1996) מציעים לתיאור הגורמים השונים המשפיעים על מעורבות ההורים, הם מאפייני הילד (התלמיד) ומאפייני המשפחה, כאשר לגבי כל אחד מהם הם מציעים מספר תכונות רלוונטיות: לדוגמא, גיל הילד ומינו, הכנסת ההורים ומצבם התעסוקתי. יחד עם זאת, למעט מספר הילדים במשפחה (כלומר, מספר האחים) המופיע כאחת התכונות שיכולות להשפיע על מעורבות ההורים, המודל של אקלס והרולד לא מתייחס כלל למשתנים "משפחתיים" נוספים הנוגעים להרכב האחים במשפחה. תיאורטית, ישנן תכונות משפחתיות נוספות הנוגעות לאחים שהן בעלות פוטנציאל להשפיע על רמת המעורבות של ההורים. כך לדוגמא, מיקום הילד בסדר הלידה של האחים, מין האחים, הפער בשנים בין הילד לבין אחיו ("צפיפות" האחים) ועוד. ההתעלמות ממשתנים אלו ניכרת בכל המחקרים הבולטים המבקשים לבחון את כלל המשתנים המשפיעים על מעורבות הורים. ניתן לשער כי התעלמות זו עלולה לגרום להחמצה של תובנות חשובות, שכן מאפיינים אלו יכולים להשפיע מאוד על הדינמיקה המשפחתית בכלל, ובפרט על הזמן והמשאבים שההורים יכולים להקדיש למעורבותם בלימודי ילדיהם. בנוסף, ומעבר למאפיינים הנוגעים להרכב האחים בתוך המשפחה, מעטים המחקרים אשר בחנו את היחסים בין מעורבות האב למעורבות האם (McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005), כאשר הבנה של יחסים אלה יכולה לשפר את הבנת הדינמיקה והאופי של המשפחות בהן יש יותר או פחות מעורבות מצד ההורים. המאפיינים הללו, גם אלה הנוגעים להרכב האחים וגם אלה הנוגעים לקשרים בין המעורבות של כל אחד מההורים, יוגדרו להלן בעזרת המונח "משתנים משפחתיים".

תמיכה נוספת להשערה לפיה משתנים משפחתיים אלו הם בעלי פוטנציאל להשפיע על מעורבות הורים גלומה בממצאי המחקרים הבוחנים באופן נקודתי את השפעתם (של חלק מהם) על הישגים לימודיים או על השכלה ושכר. רוב המחקרים הללו התמקדו במשתנה של סדר הלידה של האחים (Birth order). האנושק (Hanushek 1992), במאמרו הבולט בתחום זה, מצא כי במשפחות בעלות 5-8 ילדים ישנו קשר בצורה של U בין מיקום הילד בסדר הלידה לבין הישגיו בלימודים, כאשר הילד הראשון והאחרון הם בעלי ההישגים הגבוהים יותר. ממצאים ממחקרים חדשים ומעודכנים יותר מעלים כי אחים שנולדו מאוחר יותר בסדר הלידה של האחים הם משכילים פחות ובעלי הכנסה פחותה ביחס לאחיהם הבוגרים (כמו למשל, De Haan, 2010; Booth & Kee 2006). בפרט, בין מחקרים אלה, מחקר בולט הוא של בלק, דברנו וסלבאנס (Black, Devereux & Salvanes 2005) המשתמש בפאנל נתונים נרחב של כל אוכלוסיית נורבגיה. למרות זאת, עדיין קיימת מחלוקת שונות בעולם המחקר לגבי המידה והאופן בהם סדר הלידה משפיע על הישגים השכלה (Steelman, Powell, Werum, & Carter, 2002). באופן כללי, ישנן שתי תיאוריות רווחות בספרות אשר מספקות הסברים אפשריים לממצאים בדבר השפעה של סדר הלידה על הישגים לימודיים: "תיאוריית ההתמזגות" (Confluence Theory) ו"מודל התדלדלות המשאבים" (Resource Dilution Model) (Steelman, Powell, Werum, & Carter, 2002). תיאוריית ההתמזגות גורסת כי ההתפתחות האינטלקטואלית של הילד מעוצבת על ידי הסביבה האינטלקטואלית אליה הוא חשוף במסגרת המשפחתית, כאשר

סביבה זו היא מעין ממוצע כלשהו של הרמה האינטלקטואלית של כל חברי המשפחה (Zajonc 1976, 2001, Zajonc & Markus 1975). כך, לפי תפיסה זו, האחים הגבוהים יותר בסדר הלידה (המבוגרים יותר) חשופים לסביבה אינטלקטואלית איכותית יותר, מכיוון שהם חשופים בעיקר להורים ואין להם אחים רבים שיורידו את "הממוצע האינטלקטואלי" של הסביבה. לפי מודל התדלדלות המשאבים, ילדים עם מספר אחים גדול יותר זוכים להשקעה נמוכה יותר מצד ההורים של משאבים חומריים (כמו חוגי העשרה שונים) ולא חומריים (כמו תשומת לב רבה יותר), הנובעת ממגבלות שונות של משאבי ההורים (Anastasi 1956 ; Blake 1981, 1986, 1989 ; Downey 1995, 2001 ; Steelman & Powell 1989). באופן טבעי, ילדים במיקום גבוה יותר בסדר הלידה נמצאים, בעיקר בצעירותם, במשפחות קטנות יותר ולכן הם מקבלים משאבים רבים יותר ביחס לאחיהם הקטנים. הממדים השונים של מעורבות ההורים בחינוך ילדיהם, כפי שהם מצוינים לעיל, כמובן מהווים חלק מהותי מגישות כלליות אלה לעניין השקעה של משאבי ההורים (בהקשר של "מודל התדלדלות המשאבים") והאקלים האינטלקטואלי השורר בבית (בהקשר של "תיאוריית ההתמזגות"). עם זאת, גישות אלה מתמקדות באופן שבו הסביבה בבית והמשאבים המושקעים מצד ההורים משפיעים על היכולות הקוגניטיביות של הילדים (הנמדדות על ידי הישגים לימודיים, רמת השכלה ורמת IQ), לרוב ללא בדיקה אמפירית של המשתנים השונים אשר "מתווכים" השפעה זו. כלומר, ניתן לשער כי בתחום מחקר זה, ישנה הנחה כי מעורבות ההורים היא אחד המשתנים המתווכים בין השפעת משאבי ההורים והאקלים האינטלקטואלי בבית להישגים, אולם לא נערכת בו אמידה מפורטת של משתני מעורבות ההורים עצמם. חשוב לשים לב בהקשר זה כי לפי גישות אלה, מעורבות ההורים בזמן נתון (למשל בשנה מסוימת) אינה גבוהה באופן יחסי עבור אחים שנמצאים במיקום גבוה יותר בסדר הלידה. זאת מכיוון שגישות אלה גורסות כי הילד שנמצא במקום גבוה יותר בסדר הלידה מקבל בעת צעירותו (לפני היוולדותם של כל אחיו) משאבים או סביבה איכותיים יותר, ואילו בהינתן כמות קבועה של אחים בשנה מסוימת לא בהכרח צפויה הפליה ברמת המעורבות של ההורים בקרב ילדיהם השונים. עם זאת, לאור הממצאים בדבר ההשכלה וההכנסה הגבוהות יותר בקרב אחים במיקום גבוה יותר בסדר הלידה, אין שום הכרח להניח כי מעורבות ההורים אינה גבוהה יותר עבורם ביחס לאחיהם הקטנים, גם ברגע זמן נתון. ייתכן, למשל, כי ישנו מנגנון כלשהו אשר גורם לדפוסי המעורבות של ההורים "להתקבע" במובן זה שהם נשארים מעורבים יותר בלימודיהם של ילדיהם הנמצאים במקום גבוה יותר על סדר הלידה, ביחס לאחיהם הקטנים יותר, ואף ייתכנו הסברים חלופיים שאינם בהכרח תואמים לגישות שהוזכרו לעיל.

נראה, אם כך, כי למרות העניין בתחום, מעט מאוד מחקרים אמפיריים התמקדו באופן בו מעורבות ההורים, על היבטיה השונים המפורטים לעיל, משתנה בהתאם למיקום הילד בסדר הלידה. גם המחקרים הבודדים שאמדו את המעורבות עצמה לרוב לא השתמשו בהגדרות מקובלות של מעורבות הורים כפי שתוארו לעיל. חלקם השתמשו בהגדרות כלליות כגון "זמן איכות" עם הילדים, אשר לאו דווקא מתייחס לנושאים לימודיים. כך למשל, פרייס (Price 2008) ביצע בדיקה של השינוי בכמות "זמן האיכות" של ההורה עם הילד בהתאם למיקומו של הילד בסדר הלידה וכלל במשתנה זמן האיכות של פעילויות משותפות של ההורה עם הילד, לרבות פעילות ספורטיביות ואכילה משותפת, כאשר המשתנה לא כלל, למשל, ממדים של מעורבות הורים בבית הספר. מקרה אחר הוא בחינה של היבטים מאוד צרים של מעורבות, אשר אף הם

אינם תואמים להגדרות המקובלות, כמו למשל סטילמן ופאוול (Steelman & Powell 1990) אשר בדקו את השפעת המיקום בסדר הלידה על תדירות קריאת ספרים לילדים על ידי ההורים בטרם כניסתם לבית הספר היסודי. מחקר בודד (Deslandes and Bertrand 2005) השתמש בהגדרות מקובלות של מעורבות הורים (משתנה של מעורבות בבית ומשתנה של מעורבות בבית הספר, אשר כל אחד מהם הורכב, באמצעות ניתוח גורמים, מתשובות לכמה שאלות שונות בנושאי מעורבות אלה) ושילב בניתוחו משתנה המבטא את מיקום הילד בסדר הלידה, לצורך בחינה של השפעתן של הבניות פסיכולוגיות מסוימות על מעורבות ההורים. עם זאת, המשתנה אשר ביטא את סדר הלידה במחקר זה כלל רק את שלושת המקומות הראשונים של הלידה (עם קטגוריה רביעית של "אחר" המייצגת את יתר המקומות), והוא שולב בניתוח רק כמשתנה בקרה, ללא הופעתו של דיווח על מידת השפעתו ומובהקותו בנפרד מיתר משתני הבקרה. המחסור במחקרים אשר בחנו באופן מדויק את הקשר בין מיקום הילד בסדר הלידה למעורבות הוריו אף מקבל משנה תוקף מהמלצתם של סטילמן, פאוול וורום וקרטר להעמיק את החקירה אודות הקשרים השונים בין "מבנה האחים" (Sibship structure) (מונח אשר כולל גם את סדר הלידה של האחים), משאבי ההורים (אשר אחד הביטויים המרכזיים שלהם הוא מעורבותם בחינוך ילדיהם) והישגי התלמידים (Steelman, Powell, Werum, & Carter, 2002).

מכל האמור, עולה כי חסרה כיום הבנה מעמיקה לגבי הקשר בין מיקום הילדים בסדר הלידה לדפוסים של מעורבות הורים בחינוך, על פי ההגדרות המקובלות לדפוסים אלה.

פרט לסדר הלידה של האחים, מחקרים שונים (Powell & Steelman 1990 ; Kaestner 1997) מצאו כי ישנה השפעה מסוימת למין האחים על הישגים לימודיים, כאשר מספר גדול יותר של אחיות מעלה במקרים מסוימים את ההישגים הלימודיים של ילדי המשפחה. ממצאים אלו עשויים להעיד על השפעת מין האחים על מעורבות ההורים, שכן ייתכן כי חלק מההסבר להבדלים הללו נובע מהבדלים במעורבות ההורים. בנוסף, ייתכן גם כי מינו של האח הבכור ישפיע על מעורבות ההורים - כפי שהוצג לעיל, מין הילד גורם להבדלים מובהקים במעורבות ההורים, ולפיכך, דפוסי המעורבות לגבי האח הבכור יכולים להתקבע במידת מה ולהשפיע גם על דפוסי המעורבות העתידיים של ההורים בלימודיהם של אחיו של הילד הבכור.

המחקרים המעטים שנערכו בנושא הקשר שבין מעורבות האם ומעורבות האב, העלו ממצאים לפיהם קיים מתאם חיובי בין מעורבות האב למעורבות האם באותם דפוסי מעורבות האם (Grolnick & Slowiaczek 1994 ; McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005), כאשר באופן כללי נמצא כי ישנה יותר מעורבות מצד האם (McWayne, Campos, & Owsianik, 2008 ; Grolnick & Slowiaczek 1994). כך לדוגמא, גרולניק וסלוביאצ'ק (Grolnick & Slowiaczek 1994) מצאו מתאם מובהק בין האב לאם בשלושת סוגי המעורבות שנבחנו - התנהגותית, קוגניטיבית-אינטלקטואלית ואישית. ממצאים מסוג זה עשויים למשל להעיד על האפשרות לפיה מעורבות הורה אחד מעודדת מעורבות גם מצד ההורה האחר או על כך שהורים נוטים להיות מראש דומים יותר אחד לשני במידת מעורבותם בלימודי ילדיהם. מסיבה זו, ישנה חשיבות גם לבחינה של היבט זה של המשתנים המשפחתיים.

הסקירה לעיל מעלה תובנה לפיה מעט מאוד תשומת לב מחקרית הופנתה לפרספקטיבה המשפחתית של מעורבות הורים, שכן, רובו ככולו של המחקר עד כה מנתח את מעורבות ההורים מבלי לבחון לעומק היבטים משפחתיים של מעורבות הורים. יחד עם זאת, נמצא כי למשתנים משפחתיים יש השפעה על הישגים לימודיים, אולם, כאמור, השפעתם על מעורבות הורים כמעט ולא נבחנה. בהמשך לכך, מבקש מחקר זה לתרום לידע אודות ההשפעות של משתנים משפחתיים, כהגדרתם לעיל, על היבטים שונים של מעורבות ההורים.

הבנת הגורמים המשפחתיים המשפיעים על מעורבות ההורים, הן האקסוגניים והן התהליכיים (Eccles & Harold 1996), נובעת הן ממוטיבציה מחקרית והן ממוטיבציה מעשית. המוטיבציה המחקרית נעוצה בעובדה לפיה בירור אמפירי של טיב הקשר בין משתנים משפחתיים לממדים שונים של מעורבות הורים, יכול לתרום להבנה עד כמה ובאיזה אופן ממדים שונים של מעורבות הורים תורמים למתאם שנמצא בין מאפיינים משפחתיים להשגים לימודיים. יתרה מכך, למחקר זה תרומה מחקרית משמעותית שכן רובו ככולו של המחקר בתחום מתייחס למעורבות מצרפית של האב והאם או למעורבות של שני ההורים בנפרד המדווחת רק על ידי האם (McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). מחקר זה מאפשר רמה גבוהה יותר של הבנה שכן המידע עבור מעורבות כל אחד מההורים הוא נפרד ודווח על ידי כל אחד מהם בנפרד. לכן, הניתוח מאפשר להבין לעומק מהם הגורמים השונים המשפיעים על מעורבות האבות והאימהות בנפרד וכן מהם ההבדלים ביניהם במידת המעורבות. תרומה נוספת של המחקר נובעת מהעובדה לפיה הסקר בו נעשה שימוש מכיל נתונים רבים על הפרטים ועל משק הבית, ובעזרתם התאפשר לאמוד את המשתנים המשפיעים על המעורבות בצורה יותר מדויקת מרוב המחקרים שנעשו בתחום זה, שכן הם לרוב כוללים מספר מצומצם יחסית של משתנים מסבירים בכלל ומשתני רקע בפרט.

המוטיבציה המעשית מבקשת לתרום לידע אודות עידוד אפקטיבי של מעורבות הורים במערכת החינוך. באופן ספציפי, הבנת המשתנים המשפחתיים האקסוגניים המשפיעים על מעורבות הורים תוכל לתרום לאיתור קבוצות האוכלוסייה בהן חשוב יותר להתמקד במסגרת תכניות המדיניות השונות ובמסגרת מחקרים נוספים שמטרתם להבין מדוע משתנים אלה משפיעים על המעורבות וכיצד ניתן לווסת השפעות אלה. כך, בחינת ההשפעות של משתנים משפחתיים על מעורבות ההורים בישראל והבנה מעמיקה יותר של הדינמיקה בתוך התא המשפחתי לעניין מעורבות ההורים, יכולה לתרום לשיפור המדיניות בתחום. בהתאמה, מחקר זה יתמקד בשאלת אופן ההשפעה של משתנים שונים על מעורבות הורים בלימודי ילדיהם בישראל, תוך התמקדות בהשפעתם של המשתנים המשפחתיים.

שאלת המחקר

בבסיס המחקר עומדת השאיפה לבדוק האם ישנם קשרים משמעותיים בין משתנים משפחתיים, לבין דפוסים שונים של מעורבות הורים בלימודי ילדיהם, ובתוך זאת להתמקד גם בהבדלים ובקווי הדמיון בדפוסי המעורבות של אבות ואמהות, הן מבחינת הקשרים בין ההיבטים השונים של מעורבותם והן מבחינת המשתנים המשפיעים על מעורבותם.

השערות המחקר

השערה 1- לאור הממצאים במחקרים שהוזכרו לעיל כי אחים שנולדו מאוחר יותר בסדר הלידה של האחים הם משכילים פחות ובעלי הכנסה פחותה ביחס לאחיהם הבוגרים, ההשערה בהקשר זה תהיה כי רמת המעורבות עבור אחים שנולדו מאוחר יותר תהיה נמוכה יותר.

השערה 2- לאור הממצאים כי אחיות מעלות במקרים מסוימים את ההישגים, ההשערה תהיה כי פרופורציה גבוהה יותר של אחיות תעלה, במקרים מסוימים, את רמת המעורבות.

השערה 3- בהמשך לדוגמאות שהוצגו לעיל של מחקרים שמצאו הבדלים המעורבות בין תלמידים לתלמידות, ההשערה היא כי במקרים בהם ישנם הבדלים מובהקים במעורבות בין תלמידים לתלמידות מין האח הבכור עשוי לגרום לקיבוע של דפוסים אלה וכך להשפיע גם על המעורבות בקרב אחיו הצעירים.

נתוני המחקר

הנתונים בהם עושה המחקר שימוש מגיעים מסקר אשר נערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל בשיתוף בנק ישראל, ביטוח לאומי, משרד האוצר ומשרד החינוך (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר מעקב ארוך טווח, גל חקירה ראשון 2012). הסקר דוגם מדגם מייצג של אוכלוסיית ישראל, למעט האוכלוסייה הבדווית ביישובי הבדווים בדרום ובפזורה הבדווית, עקב הקושי באיסוף הנתונים עבורם. בפרט, השימוש הוא בנתוני גל החקירה הראשון של הסקר אשר נערך ב-2012, כאשר הסקר נערך מידי שנה לתקופה של חצי שנה ועוקב אחר מדגם קבוע של נפשות המשתייכות למשק בית ולנפשות שנוספו לו. הסקר מתמקד בתהליכים העוברים על משקי בית בישראל בתחומים שונים במעגל החיים לאורך זמן, כגון השכלה, תעסוקה, בריאות, דיור ועוד, כאשר כחלק ממנו נמסר גם שאלון ייעודי למילוי עצמי לבני נוער במטרה ללמוד על חיי הצעירים בחברה מנקודת מבטם הסובייקטיבית.

הסקר מכיל שני קבצי נתונים- אחד עם נתונים כלליים על משק הבית ($N=4,993$) משקי בית וקובץ נוסף הכולל נתונים שונים אודות כל אחת מהנפשות במשק הבית. השימוש העיקרי היה בסקר עם המידע ברמת הפרט ($N=14,322$) פרטים, כאשר נעשה שימוש בסקר ברמת משקי הבית רק לצורך יצירת משתנה של הכנסה כוללת של משק הבית, כפי שיתואר להלן. המידע ברמת הפרט נאסף על בסיס ריאיון אישי של כל פרט במשק הבית מעל גיל 18 כאשר עבור ילדים מתחת לגיל 18 אחד

ההורים סיפק את התשובות עבורם, זאת למעט ילדים בגיל 15-18 אשר ענו בעצמם על חלק משאלות הסקר, לאחר שניתן לכך אישור מצד ההורה. חשוב לציין כי משתני המעורבות בהם עוסק מחקר זה מדווחים אך ורק על ידי ההורים. המידע שנאסף מכיל נתונים רבים על כל פרט, ולכן מאפשר תמונה טובה של משתני הרקע של התלמידים והוריהם וגם של משתנים שונים הנוגעים להרכב המשפחה. כל תצפית בסקר היא אם כן פרט במשק בית כאשר עבור המחקר הנוכחי, לאחר יצירת כל המשתנים המפורטים להלן, סוננו מתוך כלל הפרטים רק התלמידים בבתי הספר על ידי בחירה רק בחברי משק בית להם ערך כלשהו במשתנה *כיתה* (ערכים 1-12 המשקפים את כיתות א' עד יב') ונותרו 2,808 פרטים. לאחר מכן הושמטו פרטים בעלי ערכים חסרים, לא ידועים או חריגים במשתנים הרלוונטיים למחקר ונותרו (N=2,637) פרטים ב-1,370 משקי בית אשר לגביהם נערכו הניתוחים הסטטיסטיים השונים שיוצגו בהמשך.

תיאור משתני המחקר

משתני מעורבות ההורים - המשתנים המוסברים

משתני מעורבות ההורים שנבחנו במחקר הנוכחי התבססו על משתני הסקר, הכולל נתונים על מספר סוגים של דפוסי מעורבות, אשר קיימים עבור כל אחד משני ההורים, האם והאב, בנפרד. ספציפית, אלו כוללים שיחות בין ההורה לתלמיד על היבטים שונים של הלימודים, שיחות בין ההורה לצוות בית הספר, ידע של ההורה על מידת ההשקעה של התלמיד בבית הספר ועזרה בשיעורי בית שמקבל התלמיד. כמו כן ישנם משתנים המבטאים את ציפיות ההשכלה של ההורים מילדיהם, אשר הוחלט להתייחס אליהם כאל סוג של מעורבות הורית, לאור ההתייחסות הרווחת אליהם בספרות בתחום, ולאור העובדה לפיה מחקרים רבים מצאו קשר בין ציפיות ההורים להישגים הלימודיים של ילדיהם (הפניות). המשתנים בסקר המבטאים את מידת העזרה בשיעורי הבית שמקבל התלמיד מגורם כלשהו במשק הבית הינם שונים מיתר משתני המעורבות שקיימים בסקר מכיוון שלא ברור מהם למי במשק הבית ניתן לייחס את המעורבות (אב, אם, אח, אחות וכו'). מסיבה זו הוחלט שלא לבחון אותם במחקר זה. לגבי המשתנים המבטאים את רמת הידע של ההורה על מידת ההשקעה של התלמיד, היו שני קשיים מרכזיים: ראשית, מדובר על משתנה סובייקטיבי לחלוטין מבחינת ההורים, כלומר, הורה יכול להרגיש שיש לו הרבה ידע למרות שיש לו מעט ולהיפך, ולכן לא ניתן לקבוע מהי רמת הידע האובייקטיבית וממילא מהי רמת הידע היחסית של כל הורה. בנוסף, משתנה זה אינו מצוין בספרות, ועל כן קשה לקבוע האם הוא משמעותי מבחינת השפעתו על הישגים לימודיים. מסיבות אלה הוחלט גם לא לבחון משתנה זה.

שיחות בין ההורה לצוות בית הספר, ציפיות ההשכלה של ההורים מילדיהם ושיחות בין ההורה לתלמיד על ההיבטים הבאים בלימודיו בבית הספר: ציונים, נושאי הלימוד בכיתה, יחס המורים, התנהגות התלמיד במהלך שעות הלימודים וקשרים חברתיים עם תלמידים אחרים. עבור משתנים אלה קיימים ערכים נפרדים לאב ולאם, כאשר כל אחד מהם ענה לסוקר על שאלות הסקר באופן נפרד.

כאמור לעיל, מחקרים בתחום לעיתים מציעים טיפולוגיות של מעורבות הורים המתבססות על ממצאים אמפיריים, ללא מסגרת תיאורטית מקדימה בהכרח, באמצעות תהליך הפחתת נתונים

(Data Reduction), כאשר שיטה רווחת לעשות זאת היא ניתוח גורמים (Factor Analyses). בהקשר הנוכחי, יצוין כי נעשה ניסיון לבצע ניתוח גורמים כדי לבחון האם ניתן לזקק באופן מלאכותי מספר מצומצם יותר של משתנים סינתטיים, אשר כל אחד מהם מהווה למעשה גורם משותף שמסביר חלק ניכר מהשונות של כמה מהמשתנים ה"גולמיים" (כלומר, המקוריים), ובמובן זה ניתן לומר כי הוא משתנה בסיסי או ראשוני יותר של מעורבות הורים. ניסיון זה לא הביא תוצאות מספיק חד משמעיות לקיומם של משתנים בסיסיים יותר מסוג זה ולכן נזנח.

להלן פירוט קצר על האופן שבו בנויים משתני מעורבות ההורים:

שיחות בין ההורה לתלמיד על היבטים שונים של הלימודים בבית הספר

מדובר על חמישה משתנים של שיחות בין ההורה לילד, שכל אחד מהם מבטא נושא שיחה אחר לגבי לימודי הילדים- ציונים, נושאי הלימוד בכיתה, יחס המורים, התנהגות התלמיד במהלך שעות הלימודים וקשרים חברתיים עם תלמידים אחרים. המשתנים הם אורדינאליים ומכילים ערכים הנוגעים לתדירות שבה נערכו שיחות בין ההורה לתלמיד בנושאים אלה במהלך שנת הלימוד שבה התקיים הסקר. כל משתנה הורכב משני משתנים המופיעים בנתוני הסקר- האחד מכיל ערכים הנוגעים למידת הקביעות בה נערכות שיחות בין ההורה לילד, והשני, אשר קיים רק עבור הורים שדיווחו על שיחות קבועות עם ילדיהם על נושא השיחה הרלוונטי, מכיל ערכים הנוגעים לתדירות השיחות הקבועות. המשתנים חוברו כך שיכללו את חמשת הערכים הבאים: $=0$ לא נערכו שיחות כלל, $=1$ נערכו שיחות באופן לא קבוע, $=2$ נערכו שיחות באופן קבוע בתדירות של שיחה בכל חודש או פחות מכך, $=3$ נערכו שיחות באופן קבוע בתדירות של שיחה בכל שבועיים או שלושה שבועות, $=4$ נערכו שיחות באופן קבוע בתדירות של שיחה בכל שבוע או מספר פעמים בשבוע.

שיחות בין ההורה לצוות בית הספר

המשתנה הוא אורדינאלי ומכיל ערכים הנוגעים לתדירות שבה נערכו שיחות עם צוות בית הספר שלא במסגרת יום הורים או אסיפת הורים במהלך שנת הלימוד שבה התקיים הסקר. בדומה למשתני השיחות בין ההורה לתלמיד הוא הורכב משני משתנים- אחד מכיל ערכים הנוגעים למידת הקביעות בה נערכות שיחות בין ההורה לצוות בית הספר והשני מכיל ערכים הנוגעים לתדירות השיחות וקיים רק עבור הורים שדיווחו על שיחות קבועות עם צוות בית הספר. המשתנים חוברו כך שיכללו את חמשת הערכים הבאים: $=0$ לא נערכו שיחות כלל, $=1$ נערכו שיחות באופן לא קבוע, $=2$ נערכו שיחות באופן קבוע בתדירות של שיחה בכל חודש או פחות מכך, $=3$ נערכו שיחות באופן קבוע בתדירות של שיחה בכל שבועיים או שלושה שבועות, $=4$ נערכו שיחות באופן קבוע בתדירות של שיחה בכל שבוע או מספר פעמים בשבוע.

ציפיות ההורים מהתלמידים

המשתנה הוא אורדינאלי ומכיל ערכים הנוגעים לרמת ההשכלה הגבוהה ביותר אליה ההורים חושבים שהתלמיד יגיע. המשתנה הורכב משני משתנים המופיעים בסקר. האחד מכיל ערכים הנוגעים לרמת ההשכלה הגבוהה ביותר אליה ההורים חושבים שהתלמיד יגיע, כאשר תואר אקדמי הוא הרמה הגבוהה ביותר. המשתנה השני קיים רק עבור הורים שדיווחו על ציפייה לתואר

אקדמי, והוא מכיל ערכים הנוגעים לתואר האקדמי הגבוה ביותר אליו ההורים מצפים שהתלמיד יגיע. המשתנים חוברו כך שיכילו את ששת הערכים הבאים: 1 = השכלה תיכונית ללא תעודת בגרות (כולל מספר שנות לימוד נמוך מ-12), 2 = השכלה תיכונית עם תעודת בגרות, 3 = השכלה על תיכונית שאינה אקדמית, 4 = תואר ראשון, 5 = תואר שני, 6 = תואר שלישי. הציפיות להגעת התלמיד לישיבה גבוהה לא נכללו במשתנה, היות ולא ניתן לקבוע באיזה מיקום הוא יופיע מבחינת האורדינאליות של המשתנה ועל כן תצפיות אשר דיווחו ציפייה לישיבה גבוהה הושמטו מהניתוחים הסטטיסטיים של משתנה זה.

משתני המעורבות אלה, הנבדקים במסגרת מחקר זה, נמצאו במחקרים שונים כבעלי קשר ניכר להישגי התלמידים. כאמור, רוב משתני המעורבות הנבדקים במחקר הנוכחי הם שיחות של ההורים עם ילדיהם על נושאים הנוגעים לבית הספר. כפי שהוזכר לעיל, מחקרים שונים (Muller, 2003; Sui-chu & Willms 1996) מצאו כי לשיחות של ההורים עם ילדיהם על נושאים שונים הנוגעים לבית הספר השפעה חיובית ומשמעותית על הישגיהם של הילדים. סוג מעורבות נוסף שנבדק הוא תכיפות השיחות של ההורים עם צוות בית הספר, כאשר גם במקרה זה מדובר על סוג מעורבות שנמצא כמשפיע באופן חיובי על הישגים, הן מבחינת השיחות של האימהות והן מבחינת השיחות של האבות (McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). משתנה זה עשוי להוות גם ביטוי מסוים של איכות התקשורת של ההורה עם המורה, אשר נמצאה כמשפיעה באופן חיובי על הישגים (Hughes & Kwok, 2007). עם זאת, ייתכן כי תדירות שיחות גבוהה אינה בהכרח מעידה רק על תקשורת איכותית בין המורה להורה אלא גם על בעיות של התלמיד בלימודיו, אשר מצריכות תקשורת תדירה יותר בין המורה או גורם אחר בצוות בית הספר להורה. בהינתן הנתונים במחקר זה לא ניתן להבחין בין שני מקרים שונים אלה. לגבי משתנה הציפיות של ההורים מהתלמיד, כפי שהוזכר בתחילת מסמך זה, פן וצ'ן (Fan & Chen, 2001) מצאו כי מתוך כלל משתני מעורבות ההורים שנבדקו במטא-אנליזה שערכו, שאיפות וציפיות של הורים לגבי ההשכלה של ילדיהם היו היבט המעורבות (על אף שקשה להגדירו כ"מעורבות", כאמור) עם ההשפעה המשמעותית ביותר על הישגי הילדים.

משתנים המסבירים את מעורבות ההורים

משתני רקע (ברמת משק בית, או ברמת האב והאם בנפרד):

מתוך כלל משתני הרקע הקיימים בנתוני הסקר, נבחרו המשתנים בעלי הפוטנציאל הרב ביותר להשפיע על מעורבות ההורים, וזאת בין היתר בהתאם לממצאים ממחקרים קודמים שהוצגו לעיל אשר בחנו את השפעתם.

שני משתנים מבטאים את הרקע הסוציו-אקונומי של כל תלמיד. הראשון הוא הכנסת משק הבית, אשר חושב על ידי חיבור ההכנסות בשקלים חדשים של כל חברי משק הבית. השני הוא השכלת האם והשכלת האב, כאשר מדובר על שני משתנים נפרדים. משתני ההשכלה כוללים ערכים אורדינאליים על התעודה או התואר הגבוהה ביותר שקיבל כל אחד מההורים, החל מערך של 0 עבור הורה ללא כל תואר ועד ערך של 6 עבור תואר שלישי. מחקרים רבים בתחום מתייחסים לרקע הסוציו-אקונומי בעזרת משתנה אחד משולב (כמו למשל, Greenberg, Lengua, Coie,

1999 (Pinderhughes, & Conduct Problems Prevention Research Group) וההפרדה בין שני ממדים אלה מאפשרת הבנה של אופן ההשפעה של כל אחד מהם על מעורבותם של האב והאם. בנוסף למשתנה של הכנסת משק הבית שולב גם משתנה של החלק היחסי של האב והאם (כל אחד בנפרד) מתוך סך ההכנסה של משק הבית. המחשבה שמאחורי שילוב משתנה נוסף זה הייתה לבחון השפעה של הדומיננטיות של האב / האם במשק הבית במונחי הכנסה, על מעורבותם.

משתנה עם קבוצת הגיל של כל אחד מההורים אשר הערכים בו מחולקים לפי טווחי גיל של 5 שנים מלבד קבוצת הגיל הראשונה (גילאי 0-14). משתנה זה אינו קיים לרוב במחקרים בתחום, אך הוחלט לשלב אותו בניתוח מתוך מחשבה כי ייתכנו השפעות שונות שלו על המעורבות. כך למשל, ישנה אפשרות שהורים בגיל מבוגר נוטים להיות מעורבים יותר עקב רמות גבוהות יותר של פנאי או של מודעות לחשיבות המעורבות, ותיכנן ירידה במעורבות על העלייה בגיל עקב תשומת לב ומשאבים מנטאליים נמוכים יותר לנושא.

כמו כן, הוכנסו משתני דמי שונים על משתני רקע נוספים, עבור האב והאם בנפרד. 4 משתני דמי לכל אחד מההורים על האזור בו נולדו, עבור האזורים הבאים: ישראל, אפריקה, אירופה-אמריקה, ואסיה, אשר קיבלו ערך 0 אם לא נולדו באזור וערך 1 אם נולדו בו. 5 משתנים לכל אחד מההורים על הדת אליה משתייכים בור הדתות הבאות: יהודי/ה, נוצרי/ה, דרוזי/ת, מוסלמי/ת ואתאיסטי/ת⁴, אשר קיבלו ערך 0 אם לא שייכים לדת וערך 1 אם משתייכים אליה. 3 משתנים לכל אחד מההורים על מצבם המשפחתי עבור המצבים המשפחתיים הבאים: נשוי/ה, גרוש/ה ורווק/ה, אשר קיבלו ערך 0 אם אינם בעלי המצב המשפחתי וערך 1 אם הם כן, כאשר קטגוריות נוספות שהיו בסקר במשתנה זה כגון אלמן/ה הושמטו עקב מספר נמוך מאוד של תצפיות בהן.

בנוסף, מתוך השערה כי ייתכנו הבדלים ברמות המעורבות בתוך האוכלוסייה היהודית בין משפחות דתיות למשפחות חילוניות, עקב ההבדלים התרבותיים בין האוכלוסיות הללו, נבנה משתנה שלא הופיע ברשימת המשתנים של הסקר שמטרתו לציין את היותו של משק בית יהודי-דתי. האינדיקציה הברורה ביותר בסקר להיותו של משק בית דתי הייתה ציפיות מצד ההורים כי ילדיהם יגיעו לישיבה גבוהה, כתשובה לשאלה שנשאלו לגבי ציפיותם לרמת ההשכלה הגבוהה ביותר אליה חושבים שיגיעו ילדיהם. הונחה הנחה כי גם אם ציפייה זו תקפה רק לאחד הילדים ורק מצד אחד מההורים ניתן לראות במשק הבית כדתי, ובמובן זה ישנה התייחסות רחבה יחסית להיותו של משק בית יהודי-דתי. במסגרת זו אותרו 360 תלמידים ממשקי בית דתיים מתוך 1546 תלמידים יהודיים. המשתנה הוא משתנה דמי אשר מקבל ערך 0 אם משק הבית אינו דתי וערך 1 אם הוא כן.

משתני תלמיד

שני משתנים הנוגעים לכל תלמיד באופן נפרד שולבו בניתוח- מין הילד והכיתה בה הוא נמצא. שני משתנים אלה נמצאו במחקרים קודמים כבעלי קשר מובהק למעורבות, כפי שפורט בחלק קודם במסמך. משתנה הדמי למין הילד הוא בעל ערך 1 אם הוא זכר וערך 2 אם הוא נקבה. משתנה נוסף עבור הכיתה בה הילד נמצא שבו ערכים של 1-12 עבור כיתות א' עד יב' בהתאמה.

⁴ משתנה דמי עבור דת אתאיסטית לא מופיע עבור האב עקב מספר נמוך מאוד של אבות שדיווחו על דת אתאיסטית

כאמור, אחת התרומות המרכזיות של מחקר זה היא ההתמקדות של מאפיינים משפחתיים, כהגדרתם לעיל, בהקשר של מעורבות ההורים. מכיוון שבסקר לא נמצאו במקור נתונים שונים ברמת התלמיד על אחיו ומאפייניהם, היה צורך לבנות את המשתנים המשפחתיים. ראשית, עבור כל משק בית זוהו האחים של כל תלמיד באמצעות סינון מתוך חברי משק הבית רק את הפרטים אשר להם יחס קרבה זהה לראש משק הבית. יחס הקרבה האמור קיים בסקר כמשתנה עם 16 ערכים של סוגי קרבה שונים לראש משק הבית (הורה, אב/אם, נכד, דוד וכו'). לצורך יצירת משתנה של כמות האחים נעשתה בכל משק בית סכימה של כל האחים שנמצאו לפי הבדיקה שהוזכרה לעיל. משתנה של פרופורציית האחיות חושבה לפי כמות האחיות מחולקת בסך כמות האחים במשק הבית. לצורך יצירת משתנה עם מיקומו של כל תלמיד בסדר הלידה של האחים, נדרשה בדיקה של גילו של כל אחד מהם. נתוני הסקר לא כללו נתון על גילו המדויק של כל פרט אלא רק מידע על קבוצת הגיל ועל הכיתה. מכיוון שקבוצת הגיל הראשונה היא 0-14 הילדים בקבוצה זו דורגו לפי הכיתה בה הם נמצאים, ואילו אחים קטנים יותר ללא כיתה זוהו לפי שאלות ייחודיות שנשאלו ההורים לגבי ילדים בגיל 0-6 (שאלות לגבי מסגרת בהם הילדים נמצאים - גן, פעוטון, וכו'). בקבוצת הגיל השנייה (15-19), אחים בעלי כיתה דורגו לפיה ואחים ללא כיתה נחשבו כאחים גדולים יותר מהאחים בעלי הכיתה, מתוך הנחה כי אלו הינם בני 18-19 וכבר סיימו תיכון. אחים מקבוצות גיל גבוהות יותר נחשבו בתורם לאחים גדולים יותר. מיקומם המדויק של אחים שאינם תלמידים אינו רלוונטי למחקר זה ורק חשוב לדעת עבורם האם הם גדולים ביחס לתלמידים או קטנים. זאת מכיוון שהניתוחים הסטטיסטיים נערכים רק עבור פרטים אשר הינם תלמידים. בהתאם לתהליך איתור הדירוג בסדר הלידה, כל תלמיד קיבל מספר עבור מיקומו, החל מ-1 לאח הבכור, 2 לאח שאחריו וכו'. ניתוח זה איפשר גם לזהות בכל משק בית את האח הגדול ביותר וכך ניתן היה ליצוא את משתנה מין האח הבכור, אשר קיבל ערך 1 עבור אח בכור וערך 2 עבור אחות בכורה. עם זאת ישנה חולשה אינהרנטית בנתוני הסקר לגבי אחים בוגרים, שהרי ייתכנו משקי בית בהם ישנם אחים גדולים יותר שכבר עזבו את משק הבית ואינם מופיעים בנתוני הסקר, על אף שגדלו ביחד עם יתר האחים במשך תקופה ארוכה. חולשה זו ניכרת בייחוד במשתנה מין האח הבכור, מסיבות ברורות, והינה פחות מהותית למשתנים כגון מיקום הילד בסדר האחים ופרופורציית אחיות, שכן אח גדול אחד שלא נמצא בנתונים אינו משנה באופן דרמטי את מהות הנתונים.

בנוסף נוצר משתנה של מיקום הילד בריבוע, לאור ממצאים בעבר שהצביעו על כך שהקשר בין רמת ההישגים של ילד למיקומו בסדר הלידה של האחים הוא אינו ליניארי (בצורת U), לפי (Hanushek 1992). כמו כן, נוצר משתנה אינטראקציה של מיקום הילד מוכפל בכמות האחים, לצורך בחינת המגמה של השפעת מיקום הילד על רמת המעורבות ככל שמספר אחיו גדל. זאת מתוך הנחה כי כמות גדולה יותר של אחים מצמצמת את המשאבים שההורים יכולים להקצות לכל ילד, ולכן עשויה לגרום לשינויים בהשפעה של מיקום הילד על המעורבות.

כלי ניתוח

על מנת לבחון את ההשפעות של היבטים משפחתיים על הממדים השונים של מעורבות ההורים, נעשה שימוש במספר כלי ניתוח.

ראשית, נערכו בדיקות שנועדו להבין את היחסים שבין מעורבות האב למעורבות האם. על מנת לבחון את רמות המעורבות באופן כללי נבדק הממוצע של כל סוג מעורבות עבור אימהות ואבות בנפרד, וכדי לבחון את ההבדלים בין מעורבות האימהות למעורבות האבות בוצע מבחן t , אשר בוחן את מובהקות ההפרש ביניהם עבור כל סוג של מעורבות. לאחר מכן, בכדי לבחון את הקשרים בין מעורבות האבות למעורבות האימהות, עבור כל משתנה מעורבות בנפרד נבדק המתאם בין מעורבות האבות למעורבות האימהות. לצורך בדיקה של רמת המובהקות של המתאמים, בוצע לגביהם מבחן פירסון (Pearson product-moment correlation coefficient).

בשלב הבא, בכדי להבין את היחסים בין סוגי המעורבות השונים בקרב אבות ואימהות בנפרד, ואת האופן בו הם משתנים בין אבות לאימהות, נבדקו המתאמים בין משתני המעורבות של האבות והמתאמים בין משתני המעורבות של האימהות. גם כאן בוצע למתאמים מבחן פירסון בכדי לבדוק את מידת מובהקותם.

היו מקרים בהם נתוני הסקר לא הכילו ערכים במשתני המעורבות, מסיבות שונות (ההסבר הסביר ביותר היא שההורה לא דיווח לסוקר על המעורבות), כאשר הדבר התקיים ביתר שאת בקרב האבות. לכן, הניתוחים שהוזכרו עד כה לא נערכו עבור כלל התלמידים שבמדגם (כאמור $N=2,637$) אלא רק עבור אותם תלמידים אשר לגביהם היו נתונים על מידת המעורבות במשתנה המעורבות הרלוונטי. להלן פירוט של מספר התלמידים בכל ניתוח, לפי משתנה המעורבות. משתני השיחות של האימהות עם ילדיהם על נושאים שונים הנוגעים לבית הספר הכילו נתונים בקרב כ-2,370 תלמידים וכך גם לגבי משתנה השיחות בין האימהות לצוות בית הספר. משתני השיחות של האבות עם ילדיהם על נושאים שונים הקשורים לבית הספר הכילו נתונים בקרב כ-2,080 תלמידים וכך גם לגבי משתנה השיחות בין האבות לצוות בית הספר. משתנה הציפיות של האימהות להשכלה גבוהה של ילדיהן הכיל נתונים בקרב 2,143 תלמידים ואילו משתנה הציפיות של האבות הכיל נתונים בקרב 1,890 תלמידים. כפי שצוין לעיל, במשתנים ציפיות ההורים הושמטו מקרים בהם ציפיות ההורים היו להגעת התלמיד לישיבה גבוהה, עקב אי יכולת לדרג באופן יחסי ציפיות אלה, ועל כן כמות התלמידים אשר מכילים נתונים בהם היא נמוכה יותר.

לבסוף, בכדי לבדוק מהם המשתנים להם מתאם מובהק עם מעורבות ההורים, נבדקו הקשרים בין כל משתני המעורבות לבין משתני הרקע של ההורים, משתני התלמידים והמשתנים המשפחתיים, באמצעות רגרסיות לוגיסטיות אורדינאליות בהן משתני המעורבות הם המשתנים התלויים.

הרגרסיות הלוגיסטיות אורדינאליות בוצעו באמצעות תוכנת SAS עבור כל אחד ממשתני המעורבות של האב ושל האם בנפרד. המשתנים אשר מכילים ערך נפרד עבור האבות ועבור האימהות (השכלה, דת וכו') נכנסו בהתאמה עבור משתני המעורבות שלהם, קרי, משתני האב לרגרסיות הבוחנות השפעות על מעורבות האב וכך גם לגבי האם. כדי להתייחס להיבט לפיו ברוב

משקי הבית ישנם כמה תלמידים, תוקננו סטיות התקן באמצעות פקודת "cluster" כך שמשקי הבית ייחשבו כמקבצים (Clusters) בתוך המדגם.

בכל המשתנים שהוזכרו לעיל (מסבירים ומוסברים), תצפיות שהכילו נתונים חסרים באחד המשתנים אשר קיימים בניתוח, ובכללם גם משתני המעורבות, לא נכללו בניתוח הרגרסיות. כך נותרו כ-1430 תלמידים ברגרסיות של שיחות האימהות (עם התלמיד ועם בית הספר) וכ-1590 ברגרסיות של שיחות האבות, עם הבדלים של תלמידים בודדים מרגרסיה לרגרסיה, וכ-1300 ו-1490 בהתאמה ברגרסיות של הציפיות להשכלה גבוהה (כאמור, ברגרסיות אלו הושמטו מקרים בהם ציפיות ההורים היו להגעת התלמיד לשיבה גבוהה, עקב אי יכולת לדרג באופן יחסי ציפיות אלה, ועל כן כמות התלמידים בהן נמוכה יותר). מכיוון שמדובר על כמות תצפיות חסרות ניכרת ביחס לכלל אוכלוסיית התלמידים במדגם, ומכיוון שהתצפיות החסרות משתנות רק במעט יחסית מרגרסיה לרגרסיה, נערכה בדיקה של התפלגותן של 1049 התצפיות החסרות בקרב אבות ואימהות עבור המשתנים הבאים - כיתה, מין התלמיד, השכלת האב והאם, מוצאם, דתם, גילם, היותם יהודים-דתיים ומצבם המשפחתי. מטרת בדיקה זו הייתה לבדוק שאין הטיות ניכרות כלשהן באוכלוסייה עליה נערכות הרגרסיות ביחס לנתוני המקור של הסקר. יצוין כי כמחצית מהתצפיות החסרות לא הכילו נתונים על משתני הרקע של האב (עבור האם אין בעיה מסוג זה), ולכן במובן זה בדיקה זו היא מוגבלת, שהרי בלי נתוני הרקע האחרים לא ניתן את ההטיות באוכלוסייה. נמצא בבדיקה כי לגבי מצבן המשפחתי של האימהות, בקרב התצפיות החסרות ברגרסיות של מעורבות האימהות נמצאות חלק גדול מאוד מהאימהות הגרושות - 133 מתוך 146 אימהות גרושות ומהאימהות הרווקות - 46 מתוך 66. על אף הקשיים הברורים העולים מכך, ובפרט לגבי לעניין המספר הנמוך של התצפיות במשתנים אלה, הוחלט בכל זאת להשאיר את המשתנים הללו מכיוון שמבחינה תיאורטית עשויה להיות להם השפעה ניכרת על מעורבות האם. עם זאת, מכיוון שמדובר על רובן הגדול של האימהות הגרושות והרווקות, ומכיוון שמספר התצפיות במשתנים אלה מצטמצם באופן משמעותי, עולה כי יש לבחון משתנים אלה בזהירות הנדרשת. לגבי השכלת האב, נמצא כי ישנו ייצוג עודף לאבות בשתי הרמות הנמוכות ביותר של ההשכלה בתוך התצפיות החסרות בהן ישנו ערך כלשהו להשכלת האב - 55% ביחס ל-32% במדגם הכללי. לכן, נראה כי ישנו ייצוג חסר לרמות השכלה אלה בניתוח בסטטיסטי, אך עם זאת, עדיין מדובר על כ-600 תצפיות ברמות הכנסה אלו (כ-300 בכל אחת) באוכלוסייה עליה נערכות הרגרסיות, מה שמעיד כי בכל זאת יש להן ייצוג ניכר ולכן לא ננקטו פעולות נוספות כלשהן. עבור השכלת האם קושי זה קיים גם כן (ייצוג נמוך יותר במדגם עליו נערכים הניתוחים לשתי שכבות ההשכלה הנמוכות, ביחס לייצוג המקורי בסקר), אך במידה פחות - 35% מול 25%, כאשר במקרה זה נותרו כ-200 תצפיות בכל אחת משתי רמות ההשכלה הנמוכות. כמו כן, כ-200 מתוך 360 התלמידים שזוהו כגרים במשק בית יהודי-דתי נמצאים בתצפיות החסרות (וזאת מלבד הרגרסיות על ציפיות ההורים בהן, כאמור, הושמטו משקי בית יהודים-דתיים רבים), מה שמעיד על ייצוג נמוך יחסית של אוכלוסייה זו אך לא על הטיה מאוד משמעותית במדגם. לגבי יתר המשתנים, לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין התפלגותם בקרב כלל אוכלוסיית התלמידים לאוכלוסייה עליה נערכות הרגרסיות.

ממצאים – היבטים משפחתיים של מעורבות הורים

הנתונים על רמת המעורבות הממוצעת של כל הורה ותוצאות מבחני ה- t שנערכו לגבי ההפרשים במעורבות בין האב לאם מוצגים בטבלה 1 להלן. ניתן לראות כי מעורבות האימהות גבוהה יותר באופן מובהק בכל סוג מעורבות למעט הציפיות לרמת השכלה גבוהה של הילד, לגביה אין הבדל מובהק בין ההורים.

טבלה 1- ממוצעים של משתני המעורבות של האב ושל האם ומובהקות ההפרש ביניהם

סוג מעורבות	טווח המשתנה	ממוצע- אב	סטיית תקן- אב	ממוצע- אם	סטיית תקן- אם	ההפרש בין האב לאם
ציפיות לרמה מקסימלית של השכלה גבוהה	1-6	4.11	1.35	4.09	1.40	0.02
שיחות עם צוות בית הספר	0-4	1.26	1.43	1.68	1.49	-0.42***
שיחות עם הילד על ציונים	0-4	2.35	1.61	2.84	1.53	-0.49***
שיחות עם הילד על הקשרים החברתיים עם תלמידים אחרים	0-4	2.39	1.57	2.93	1.45	-0.54***
שיחות עם הילד על יחס המורים	0-4	2.17	1.60	2.77	1.52	-0.6***
שיחות עם הילד על נושאי הלימוד בכיתה	0-4	2.42	1.58	2.91	1.47	-0.49***
שיחות עם הילד על התנהגותו בלימודים	0-4	2.41	1.60	2.84	1.52	-0.43***

* $p < 0.1$

** $p < 0.05$

*** $p < 0.01$

בטבלה 2 ניתן לראות את המתאם בין מעורבות האם למעורבות האב באותם סוגי מעורבות. בכל סוגי המעורבות ישנו מתאם גבוה ומובהק, כאשר בולטת מאוד רמת הציפיות של האב והאם במתאם גבוה מאוד של 0.69 ואילו יתר המתאמים נעים בין 0.32 ל-0.4.

טבלה 2- מתאם בין מעורבות האם והאב באותם סוגי מעורבות

מתאם בין האב לאם	סוג מעורבות
***0.69	ציפיות לרמה מקסימלית של השכלה גבוהה
***0.37	שיחות עם צוות בית הספר
***0.40	שיחות עם הילד על ציונים
***0.35	שיחות עם הילד על הקשרים החברתיים עם תלמידים אחרים
***0.32	שיחות עם הילד על יחס המורים
***0.34	שיחות עם הילד על נושאי הלימוד בכיתה
***0.38	שיחות עם הילד על התנהגותו בלימודים

* $p < 0.1$

** $p < 0.05$

*** $p < 0.01$

בטבלה 3 ו-4 מופיעים המתאמים בין משתני המעורבות של האב בנפרד והאם בנפרד. באופן כללי, הממצאים על המתאמים בין משתני המעורבות של כל אחד מההורים בנפרד מעידים על נטייה של הורה להיות מעורב, שכן הם הראו באופן כללי כי הורה אשר מעורב יותר בסוג מעורבות מסוים נוטה להיות מעורב יותר גם בסוגים אחרים של מעורבות. מנקודת מבט השוואתית בין אבות לאימהות, התמונה העולה היא של דימון רב בין האב והאם ביחס לדפוסים הקיימים בטבלאות אלה. ניתן לראות כי עבור שני ההורים, ומתוך כלל המשתנים, ציפיותיהם להשכלת ילדיהם מתואמות במידה הפחותה ביותר (הן מבחינת מתאם והן מבחינת מובהקות) עם משתני המעורבות האחרים. המתאמים בין ציפיות האב והאם ובין שיחות עם צוות בית הספר ושיחות על התנהגות התלמיד הם המתאמים היחידים שאינם מובהקים. המתאם בין משתני ציפיות האב והאם למשתנים אחרים שכן נמצא מובהק הוא נמוך יחסית ונע סביב 0.04-0.08. שיחות עם צוות בית הספר הן המשתנה עם רמת המתאם השנייה הנמוכה ביותר עם יתר משתני המעורבות (לאחר משתני הציפיות), וגם כאן הדבר מתקיים גם עבור אבות וגם עבור אימהות- 0.32-0.39 לאם ו- 0.35-0.42 לאב. לאחר משתנה זה, כבר בפער לא ניכר מיתר המשתנים מבחינת רמת המתאם עם המשתנים האחרים, נמצאים משתני השיחות על הציונים- רמות מתאם של 0.51-0.57 לאימהות ו- 0.52-0.62 לאבות. לגבי יתר המשתנים, נמצאו רמות מתאם של 0.62-0.68 לאימהות ו- 0.65-0.71 לאבות.

טבלה 3- מתאם בין משתני מעורבות האם

שיחות עם הילד על נושאי הלימוד בכיתה	שיחות עם הילד על יחס המורים	שיחות עם הילד על הקשרים החברתיים עם תלמידים אחרים	שיחות עם הילד על ציונים	שיחות עם צוות בית הספר	ציפיות לרמה מקסימלית של השכלה גבוהה	
					-0.03	שיחות עם צוות בית הספר
				***0.32	**0.04	שיחות עם הילד על ציונים
			***0.51	***0.34	***0.08	שיחות עם הילד על הקשרים החברתיים עם תלמידים אחרים
		***0.68	***0.51	***0.36	***0.07	שיחות עם הילד על יחס המורים
	***0.65	***0.62	***0.54	***0.35	***0.06	שיחות עם הילד על נושאי הלימוד בכיתה
***0.64	***0.62	***0.64	***0.57	***0.39	-0.01	שיחות עם הילד על התנהגותו בלימודים

* $p < 0.1$

** $p < 0.05$

*** $p < 0.01$

טבלה 4- מתאם בין משתני מעורבות האב

שיחות עם הילד על נושאי הלימוד בכיתה	שיחות עם הילד על יחס המורים	שיחות עם הילד על הקשרים החברתיים עם תלמידים אחרים	שיחות עם הילד על ציונים	שיחות עם צוות בית הספר	ציפיות לרמה מקסימלית של השכלה גבוהה	
					-0.04	שיחות עם צוות בית הספר
				***0.35	***0.11	שיחות עם הילד על ציונים
			***0.52	***0.38	***0.08	שיחות עם הילד על הקשרים החברתיים עם תלמידים אחרים
		***0.71	***0.55	***0.44	**0.05	שיחות עם הילד על יחס המורים
	***0.68	***0.65	***0.61	***0.40	***0.09	שיחות עם הילד על נושאי הלימוד בכיתה
***0.68	***0.69	***0.70	***0.62	***0.42	0.02	שיחות עם הילד על התנהגותו בלימודים

* $p < 0.1$

** $p < 0.05$

*** $p < 0.01$

בטבלה 5 ו-6 מופיעות תוצאות המשתנים המובהקים מהגרסיות. לטבלאות אלה הוכנסו רק משתנים בעלי מובהקות עם P-Value נמוך מ-0.1.

עבור משתנים ברמת משק הבית, עולה מהתוצאות כי הכנסת משק הבית מתואמת רק עם מעורבות האימהות- באופן חיובי עם ציפיות האם, ובאופן שלילי עם שיחות עם התלמיד על ציונים ועם שיחות עם צוות בית הספר. החלק היחסי בהכנסת המשפחה נמצא כמובהק רק עבור אבות ורק במשתנה אחד- מתואם שלילית עם ציפיותיהם להשכלה גבוהה של ילדיהם. השתייכות למשפחה יהודית-דתית מתואמת בעיקר עם מעורבות האימהות, אשר עולה באופן מובהק במשתנים של שיחות עם בית הספר וכמה נושאי שיחות עם התלמיד, ואילו שייכות למשפחה דתית עבור אבות מתואמת באופן שלילי עם שיחות על התכנים בבית הספר.

לגבי משתני הרקע ברמת האב והאם, לא נמצא כלל מתאם מובהק בין קבוצת גיל ההורים לסוגי המעורבות השונים. כמו כן, הקשרים בין מעורבות ההורים לארצות לידתם היו מעטים וחלשים יחסית, כאשר עבור האימהות ארץ לידה באפריקה הייתה מתואמת באופן שלילי עם שיחותיהן על ציונים ועל התנהגות בבית הספר וארץ לידה באירופה הייתה מתואמת באופן שלילי עם שיחות עם צוות בית הספר. עבור האבות רק ארץ לידה באירופה הייתה עם מתאם מובהק ורק על משתנה המעורבות של שיחות על הקשרים בבית הספר, כאשר המתאם ביניהם היה חיובי. השכלת האבות, כמו גם של האימהות, הייתה מתואמת באופן חיובי ומובהק מאוד עם הציפיות להשכלה גבוהה של ילדיהם. אצל האימהות נמצא גם מתאם שלילי בין השכלתן לשיחות עם צוות בית הספר ולשיחות עם ילדיהן על התנהגותם בכיתה. משתני הדת בלטו בייחוד בהשפעתם על מעורבות האבות, כאשר אצל האימהות הייתה לדת השפעה מצומצמת בלבד. הממצא המשותף היחיד בין אבות לאימהות בהקשר של דת הוא המתאם השלילי בין דת מוסלמית לשיחות עם צוות בית הספר. עבור אבות התקיים גם מתאם שלילי בין דת נוצרית לציפיות להשכלת ילדיהם, מתאם שלילי גדול יחסית בין דת מוסלמית ודרוזית לבין שיחות עם צוות בית הספר, וכן מתאם שלילי בין דת נוצרית, דרוזית ובעיקר מוסלמית לבין נושאי שיחות שונים עם ילדיהם. לגבי משתני המצב המשפחתי, בקרב אימהות נמצא מתאם חיובי בין מצב גרוש לבין נושאי שיחות עם הילדים ומתאם שלילי אך מובהק ברמה נמוכה יחסית בין רווקות לציפיות ההשכלה של הילדים. בקרב אבות נמצא מתאם חיובי בין רווקות לשיחות על ציונים.

לגבי משתנים ברמת התלמיד, כיתה, אשר ניתן להתייחס אליה גם כאל כמדד לגיל התלמיד, הייתה מתואמת רק עם משתני מעורבות של האימהות, וזאת מלבד שיחות על ציונים אשר היו מתואמות באופן חיובי עם הכיתה (כלומר, ככל שהכיתה גבוהה יותר כך יש יותר שיחות על ציונים) גם עבור האבות. משתני המעורבות האחרים של האימהות אשר היו מתואמים עם הכיתה היו כולם מתואמים עם משתנה זה באופן שלילי- שיחות עם צוות בית הספר, ושיחות עם התלמיד על הקשרים, התכנים וההתנהגות בבית הספר. היות מין הילד זכר נמצא מתואם באופן מובהק רק עם סוג מעורבות אחד עבור כל אחד מההורים- עבור אימהות מתאם שלילי עם שיחותיהן על הקשרים של התלמיד בבית הספר ועבור אבות מתאם חיובי עם שיחותיהם עם צוות בית הספר.

לגבי משתנים משפחתיים (כהגדרתם לעיל), עבור האימהות נמצא מתאם שלילי בין כמות אחים לשיחות על ציונים, ומתאם מובהק מאוד בין כמה משתנים משפחתיים למשתנה של ציפיותיהן להשכלה הגבוהה של ילדיהן- מיקום ילד נמוך יותר בסדר הלידה של האחים (ילד צעיר יותר)

מתואם באופן שלילי עם משתנה זה והשפעה זו גדלה ככל שגדלה כמות האחים במשפחה מכיוון שמשתנה האינטראקציה כמות אחים * מיקום ילד הוא שלילי. כמו כן, המתאם של ציפיות האימהות עם מיקום ילד בריבוע הוא חיובי ומובהק מאוד, ומכיוון שההשפעה של מיקום ילד היא שלילית, הממצא מעיד על קשר בצורת U בין ציפיות האם למיקום הילד. כלומר, בתחילה הציפיות הולכות ופוחתות עבור כל ילד נוסף ולאחר מכן יש עליה בציפיות עבור הילדים הקטנים ביותר.

באופן יחסי לאימהות, בקרב האבות קיימים ממצאים שונים לגבי המשתנים המשפחתיים. הממצאים היחידים המשותפים לאבות ולאימהות הוא המתאם השלילי בין מיקום הילד לציפיות, אשר רמתו ומובהקותו בקרב האבות היא נמוכה יותר, והמתאם השלילי בין כמות האחים לשיחות על ציונים. אצל האבות בלבד, מיקום הילד מתואם באופן שלילי ומובהק מאוד עם השיחות על ציונים ועל התכנים בבית הספר. בנוסף, כמות האחים מתואמת במובהקות נמוכה בלבד ובאופן חיובי עם שיחות עם צוות בית הספר ובאופן שלילי עם שיחות עם התלמיד על ציונים, על יחס המורים ועל התכנים בבית הספר. משתנה האינטראקציה כמות אחים * מיקום ילד הוא בעל מתאם חיובי עם רמות מובהקות משתנות בכל המשתנים של שיחות האב עם התלמיד, ולפיכך נראה כי ככל שיש יותר אחים מיקום ילד גבוה יותר בסדר הלידה של האחים דווקא מגדיל את המעורבות. פרופורציית אחיות גבוהה יותר מתואמת באופן חיובי עם שיחות של האב עם צוות בית הספר, שיחות עם התלמיד על יחס המורים ובייחוד עם שיחות עם התלמיד על ציונים.

ניתן לומר באופן כללי כי ממצאים אלה תואמים, בעיקר לגבי האבות, להשערות שנעשו בתחילת המחקר לפיהן תהיה יותר מעורבות בקרב אחים במיקום גבוה יותר בסדר הלידה של האחים ובקרב תלמידים עם פרופורציית אחיות גדולה יותר.

טבלה 5- תוצאות הרגרסיות של משתני מעורבות האימהות

שיחות האם עם הילד על ההתנהגות בבית הספר	שיחות האם עם הילד על תכנים בבית הספר	שיחות האם עם הילד על היחס בבית הספר	שיחות האם עם הילד על הקשרים בבית הספר	שיחות האם עם הילד על ציונים בבית הספר	שיחות האם עם צוות בית הספר	ציפיות האם להשכלה המקסימלית של הילד	
				*-0.000000017	**0.0000000198	*0.0000000157	הכנסה משק בית
							הכנסה יחסית- אם
*0.2314			*0.2635	**0.2601	**0.2619		משפחה דתית
**0.1114					***-0.1389	***0.4988	השכלת אם
							גיל אם
					**0.1804		ארץ לידה באירופה
							ארץ לידה באסיה
**0.6565				*-0.4685			ארץ לידה באפריקה
							נוצרית
					***-0.5985	*-0.2746	מוסלמית
							דרוזית
							אתאיסטית
	*0.3037		**0.308				גרושה
						*-0.4721	רווקה
**0.0546	***-0.1036		***-0.0822	***0.0688	**0.0516		כיתה
			**0.1417				מין הילד זכר
				*-0.2049			כמות אחים
						**0.4543	מיקום ילד
						***-0.1223	כמות אחים * מיקום ילד
						***0.1818	מיקום ילד * מיקום ילד
							מין אח בכור
							פרופורציית אחיות

*p< 0.1

**p< 0.05

***p< 0.01

טבלה 6- תוצאות הרגרסיות של משתני מעורבות האבות

שיחות האב עם הילד על ההתנהגות בבית הספר	שיחות האב עם הילד על תכנים בבית הספר	שיחות האב עם הילד על היחס בבית הספר	שיחות האב עם הילד על הקשרים בבית הספר	שיחות האב עם הילד על ציונים בבית הספר	שיחות האב עם צוות בית הספר	ציפיות האב להשכלה המקסימלית של הילד	
							הכנסה משק בית
						*-0.3764	הכנסה יחסית- אב
	**0.2973						משפחה דתית
						***0.3721	השכלת אב
							גיל אב
			*0.1835				ארץ לידה באירופה
							ארץ לידה באסיה
							ארץ לידה באפריקה
*-0.3959						**0.4781	נוצרי
*-0.1907	**0.2626				***-0.6447		מוסלמי
*-0.5623		**0.5395		**0.4913	***-0.6817		דרוזי
							גרוש
				**0.5044			רווק
				***0.0718			כיתה
					***0.1551		מין הילד זכר
	*-0.1735	*-0.1877		*-0.1731	*0.1723		כמות אחים
	**0.3038			***0.3854		*-0.2425	מיקום ילד
**0.0795	**0.0853	**0.0792	*0.0641	*0.0585			כמות אחים * מיקום ילד
							מיקום ילד * מיקום ילד
							מין אח בכור
		*0.3322		**0.3572	*0.3329		פרופורציית אחיות

*p< 0.1

**p< 0.05

***p< 0.01

היבטים משפחתיים של דפוסי מעורבות הורים: אילו מהם משפיעים ומה בין אמא לאבא?

במוקד המחקר הנוכחי עמדה השאלה האם קיימים קשרים משמעותיים בין משתנים משפחתיים לבין דפוסי שונים של מעורבות הורים בלימודי ילדיהם. באופן כללי, מעידים הממצאים על תובנה לפיה לחלק מהמשתנים המשפחתיים יש מתאם מובהק עם חלק מהדפוסיים של מעורבות האבות והאימהות. באופן ספציפי, מתאם זה נמצא לגבי מיקום הילד בסדר הלידה של האחים, אשר מתואם באופן שלילי עם בעיקר עם מעורבות האבות. היבט משפחתי נוסף, פרופורציית האחיות במשפחה, נמצאה מתואמת באופן חיובי עם מספר דפוסיים של מעורבות האבות. מתאמים אלה עשויים להעיד על קשר סיבתי, ועל כן, מתחזק הביסוס להשערה לפיה הקשר שנמצא בין מיקום האחים ופרופורציית אחיות להישגים ולרמת השכלה למעשה מתווך, באופן חלקי לפחות, על ידי משתנים שונים של מעורבות הורים, כאשר התקפות של מסקנה זו קיימת בעיקר עבור מעורבות האבות. בהקשר זה יוזכר כי, כפי שתואר לעיל, לפי התיאוריות הרווחות בתחום (תיאוריית ההתמזגות ומודל התדלדלות המשאבים), הילד הנמצא במקום גבוה יותר בסדר הלידה מקבל בעת צעירותו (לפני היוולדותם של כל אחיו) משאבים או סביבה טובים יותר, ובהקשר הנוכחי- מעורבות גבוהה יותר, אך בהינתן כמות מסוימת של אחים בשנה מסוימת לא צפויים בהכרח הבדלים ברמת המעורבות של ההורים בקרב ילדיהם השונים. לכן, מכיוון שמעורבות ההורים נבחנה עבור שנת הלימודים אשר במהלכה נערך הסקר, ממצאים אלה עשויים להעיד על קיומו של מנגנון כלשהו, אשר אינו מוסבר על ידי התיאוריות האמורות, הגורם לדפוסי המעורבות של ההורים "להתקבע" במובן זה שהם נשארים מעורבים יותר בלימודיהם של ילדיהם הנמצאים במקום גבוה יותר בסדר הלידה, ביחס לאחיהם הקטנים יותר. ייתכן כי מנגנון זה נובע מהרגלם של ההורים להיות יותר מעורבים בקרב ילדיהם הראשונים (שהרי בשנים הראשונות לחייהם משאבי ההורים התחלקו בין פחות אחים), וייתכן כי הוא משקף העדפה כלשהי, מודעת או בלתי מודעת, של ההורים. על כן, נראה כי נדרש מחקר נוסף בתחום כדי לבחון האם ממצאים אלה הינם עקביים, ובמידה והם אכן כאלה, מהן הסיבות שבגינן הם מתקיימים.

מעניין לראות כי משתנה האינטראקציה כמות אחים * מיקום ילד נמצא כבעל מתאם חיובי עם משתני שיחות האב עם התלמיד. בכל הרגרסיות בהן משתנה אינטראקציה זה נמצא כמובהק, המשתנה המבטא את מיקומו של הילד בסדר הלידה של אחיו הוא בעל מתאם שלילי (עם רמות מובהקות משתנות) עם משתנה המעורבות. לכן, ממצא עשוי להעיד כי ככל שישנה כמות אחים גדולה יותר, אבות פחות נוטים להפלות לטובה את ילדיהם הגדולים יותר בדפוסי מעורבות אלה.

לגבי משתנה מין האח הבכור, לא נמצא מתאם מובהק בינו לבין אף אחד מדפוסי מעורבות ההורים, לרבות בשני המקרים הבודדים בהם מין הילד מתואם באופן מובהק עם סוג מעורבות (שיחותיהן של האימהות על הקשרים של התלמיד בבית הספר ושיחותיהם של האבות עם צוות בית הספר). ממצא זה עשוי להעיד על האפשרות לפיה לא קיימת התקבעות של דפוסי מעורבות בעקבות מין האח הבכור. אולם, לאור זאת שישנם רק שני מקרים בהם מין הילד מתואם באופן מובהק עם סוג מעורבות, ולאור היעדר הוודאות כי האח הבכור אשר אותר בכל משק בית הוא אכן האח הבכור (קושי אשר פורט לגביו בחלק קודם במסמך זה), רמת הוודאות של תוצאות

הבדיקה של ההתקבעות דפוסי המעורבות לפי מין האח הבכור היא מוגבלת. שאיפה נוספת של המחקר הייתה לבחון הן את ההבדלים והן את קווי הדמיון בדפוסי המעורבות של אבות ואימהות, בשני אופנים: ראשית, לבחון ישירות את הקשרים בין מעורבות האבות למעורבות האימהות, על דפוסייהם השונים. שנית, להשוות בין ההשפעות שיש למשתנים על מעורבותם. הממוצעים של סוגי המעורבות מעידים באופן ברור על העובדה לפיה אימהות נוטות להיות מעורבות יותר מאבות, בכל דפוסי המעורבות למעט משתנה ציפיותיהם לגבי ההשכלה המקסימלית של ילדיהם, בו אין הבדלים מובהקים. ממצא זה תואם לממצאים במחקרים קודמים (Eccles & Harold 1996 ; Grolnick & Slowiaczek 1994). הסבר אפשרי להיעדר ההבדל בציפיות יכול להתבסס על העובדה לפיה ציפיות אינן מצריכות למעשה מעורבות פעילה כלשהי, הכרוכה בהשקעת זמן או מאמץ. דפוסים אלו כאמור, נוטים להיות גבוהים יותר אצל אימהות.

למעט מקרים בודדים בהם הייתה השפעה דומה למשתנים שנבדקו על מעורבות של אבות ואימהות, הניתוח מצביע על הבדלים ניכרים מבחינת הגורמים אשר נמצאו כמתואמים באופן מובהק עם דפוסי מעורבות של אימהות ואבות. כך למשל, רמת ההכנסה של משק הבית הייתה מתואמת עם כמה דפוסי מעורבות עבור אימהות (ציפיותיהן להשכלת ילדיהן, שיחות עם ילדיהן על ציונים ובייחוד שיחות עם צוות בית הספר) אך לא כך עבור אבות. היותה של המשפחה יהודית דתית הייתה מתואמת באופן חיובי עם מספר דפוסי מעורבות אצל האימהות (שיחות עם בית הספר וכמה נושאי שיחות עם התלמיד), אך הפחיתה מעורבות בקרב האבות בנוגע שיחות עם הילד על התכנים בבית הספר. גם המתאם עם מיקום הילד בסדר הלידה של האחים פעל באופן שונה בקרב אבות ואימהות: הוא הפחית מעורבות של שיחות בנושאים שונים בין האבות לילדיהם, אך לא נמצא מתואם עם שיחותיהן של האימהות. דוגמה נוספת היא רמת ההשכלה, אשר אמנם הייתה בעלת השפעה דומה לגבי ציפיות ההורים אך עבור האם הייתה מתואמת באופן שלילי עם שני דפוסי מעורבות (שיחות עם צוות בית הספר ושיחות עם התלמיד על התנהגותו בלימודים), ועבור האב לא הייתה מתואמת באופן מובהק כלל עם אף משתנה מלבד הציפיות.

מעניין לראות כי שונות זו בין הגורמים המשפיעים על האבות והאימהות עומדת בניגוד לממצאים בשניים מהמחקרים הבודדים שבדקו את השפעותיהם של גורמים שונים על מעורבות של אבות ואימהות בנפרד (Grolnick & Slowiaczek 1994, McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). הללו לא מצאו הבדלים ניכרים בין הגורמים המשפיעים על מעורבות האב ובין אלה המשפיעים על מעורבות האם. כך למשל, גרולניק וסלוויאצ'ק (Grolnick & Slowiaczek 1994) בדקו את השפעתם של השכלת ההורים, הסטטוס הזוגי, כיתת הילד ומין הילד על שלושה משתני מעורבות כלליים שנבדקו לגבי כל אחד מההורים בנפרד - מעורבות התנהגותית, מעורבות קוגניטיבית - אינטלקטואלית ומעורבות אישית (הסבר על משתנים אלה מצוי לעיל). בדיקתם העלתה כי כיתה ומין הילד לא משפיעים על אף דפוס מעורבות של שני ההורים וכי לסטטוס זוגי והשכלה יש השפעה מאוד דומה לגבי אבות ואימהות. לאור זאת נראה כי מחקר נוסף נדרש בנושא כדי להבין ביתר דיוק את ההבדלים בין הגורמים השונים המשפיעים על מעורבות האימהות לאלה המשפיעים על מעורבות האבות.

כאמור, הממצאים על המתאמים בין משתני המעורבות של כל אחד מההורים בנפרד מעידים על נטייה של הורה להיות מעורב, שכן הם הראו באופן כללי כי הורה אשר מעורב יותר בדפוס מעורבות מסוים נוטה להיות מעורב יותר גם בדפוסים אחרים של מעורבות. זאת למעט משתנה

הציפיות, אשר כאמור מייצג דפוס מעורבות שונה במהותו מיתר המשתנים. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאים קודמים המראים גם הם נטייה שכזו בנפרד (Grolnick & Slowiaczek 1994 ; McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). השוואת הנטייה להיות מעורב בין אבות לאימהות מעידה על תובנה לפיה קיים דמיון רב בין מתאמים אלה בקרב אימהות לבין אותם מתאמים בקרב האבות. על כן נראה כי הנטייה להיות מעורבים היא לא רק אישית להורה, בין אם היותו אם או אב. נטייה זו ניכרת גם בהקשר המשפחתי, ומגולמת במתאמים החיוביים והמובהקים שנמצאו בין מעורבות האבות למעורבות האימהות באותם דפוסי מעורבות, אשר מעידים בתורם על קשר הדוק יחסית בין מידת המעורבות של האב והאם באותה משפחה. גם ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאים קודמים (Grolnick & Slowiaczek 1994 ; McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). למותר לציין כי לא ניתן לקבוע האם מקורו של קשר זה הוא בהשפעה של ההורים אחד על השני, או בגורם אחר כמו בחירה של אנשים בבני זוג בעלי מאפיינים הדומים לשלהם. יחד עם זאת, ניתן להסיק בבירור כי כאשר הורה אחד מעורב יותר ישנו סיכוי טוב כי גם ההורה השני מעורב יותר. לכן, עבור אותם מחקרים רבים אשר בחנו את מעורבות האם בלבד, ניתן לומר כי הפערים בין תלמידים ברמת המעורבות כאשר היא נבחנת ברמה המשפחתית (אב+אם) צריכים להיות גבוהים מהפערים שנמצאו במחקרים הללו.

באופן כללי, נראה כי נדרש מחקר נוסף בתחום זה על מנת להבין בצורה ברורה יותר מהם הקשרים השונים המתקיימים בין משתנים משפחתיים למעורבות ההורים. יחד עם זאת, הממצאים המוצגים במחקר הנוכחי מצביעים על הצורך לתת למשתנים משפחתיים מקום רב יותר בהבנת הגורמים המעודדים מעורבות הורים.

היבטים משפחתיים של דפוסי מעורבות הורים: בחינה מורכבת וממוקדת יותר שתוצאותיה אינן עולות בקנה אחד עם ממצאים קיימים רבים

כפי שפורט בפרק קודם, הספרות הקיימת אודות השפעת משתנים שונים על מעורבות הורים אינה מעלה ממצאים עקביים (כמו למשל ממצאים סותרים בדבר השפעת מין הילד על שיחותיו עם ההורים על בית הספר בשני המחקרים הבאים - McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). סיבה מרכזית לכך היא, כאמור, היעדר האחידות בהגדרת משתני מעורבות ההורים ובהגדרת המשתנים השונים הנבדקים כמשפיעים עליהם. בהמשך לכך, ממצאי המחקר הנוכחי מחזקים באופן חלקי בלבד תוצאות של מחקרים קודמים. כך לדוגמא, וכפי שהוזכר בפרק קודם, השכלת ההורים נמצאה במחקרים שונים כמשפיעה באופן חיובי על דפוסי מעורבות שונים, כמו מעורבות בבית הספר (Eccles & Harold 1996 ; Kohl, Lengua, & McMahon, 2000). תוצאות המחקר הנוכחי מעלות תובנה לפיה ציפיות ההורים אכן מתואמות באופן חיובי עם השכלת ההורים הן עבור אבות והן עבור אימהות. יחד עם זאת, לא נמצא מתאם בין השכלת האב ליתר דפוסי המעורבות, ובקרב אימהות נמצא אף מתאם שלילי בין השכלתן לבין שיחות עם צוות בית הספר, ושיחות עם ילדיהן על התנהגותם בבית הספר. הסברי אפשרי אחד לתוצאה לא אינטואיטיבית זו הוא כי לילדיהן של אימהות פחות משכילות יש יותר בעיות התנהגות, מה שמעלה את תדירותן של שיחותיהן עם צוות בית הספר. לפי הסבר אפשרי אחר, לצוות בית הספר יותר נוח לפנות לאימהות פחות משכילות בשל בעיות התנהגותיות של ילדיהן והוא נרתע מהעברת ביקורת על

ילדים לאימהות משכילות. הסבר אפשרי שלישי הוא כי אימהות יותר משכילות מקנות חשיבות פחותה לדעתו של צוות בית הספר בהקשר של בעיות התנהגותיות ועל כן נוטות לדבר אתו פחות במקרים של בעיות התנהגות. באופן דומה, הכנסת משק בית, אשר נמצאה במחקרים אחרים כמתואמת באופן חיובי עם דפוסים מסוימים של מעורבות ביניהם גם שיחות עם המורים ושיחות עם הילדים על נושאים הנוגעים לבית הספר (McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005), מתואמת באופן חיובי רק עם ציפיות האימהות. לעומת זאת, ההכנסה של משק הבית מתואמת באופן שלילי עם שיחותיהן של האימהות עם צוות בית הספר. הסברים לממצא זה דומים להסברים אודות המתאם השלילי בין השכלת האם לשיחות עם צוות בית הספר. הכנסת משק הבית נמצא אף במתאם שלילי עם שיחות האימהות עם ילדיהם על ציונים, אם כי ברמה פחות מובהקת. הסבר מתקבל על הדעת בהקשר זה הוא העובדה לפיה הורים עשירים יותר פחות מודאגים מציונים בהשוואה להורים עניים יותר, התופשים השכלה כמפתח למוביליות חברתית וכלכלית.

בדומה למחקרים קודמים אשר הצביעו על הבדלים בין קבוצות אתניות ברמות המעורבות של ההורים (Eccles & Harold 1996 ; Sui-chu & Willms 1996 ; McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005), גם ממצאי המחקר הנוכחי מעידים על הבדלים שכאלה, כאשר המגזר הערבי למעשה מיוצג על ידי משתנה הדת - דת מוסלמית ודת נוצרית. כך לדוגמא, לדת מוסלמית ונוצרית היה מתאם שלילי עם שיחות האבות עם ילדיהם על התנהגותם בבית הספר. יחד עם זאת לא ניתן להשוות את נושא האתניות למחקר הקיים בתחום שכן הקבוצות האתניות הקיימות בישראל אינן מקבילות כלל לקבוצות האתניות שנבחנו בארה"ב, בה נערכו המחקרים העיקריים שבחנו את התחום (Eccles & Harold 1996 ; Sui-chu & Willms 1996 ; McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). מחקר ישראלי יחיד שנמצא מצא כי בישראל הורים מהמגזר הערבי מעורבים מעט יותר ביחס להורים מהמגזר היהודי, הן מבחינת מעורבות בבית הספר והן מבחינת מעורבות בבית (Lavenda 2011). התוצאות הנוכחיות מצביעות על כך שדווקא אימהות מוסלמיות מנהלות פחות שיחות עם צוות בית הספר וכי אבות מוסלמים ונוצרים פחות מעורבים בכמה דפוסים של מעורבות שנמדדו. חשוב לציין כי השוואה בין הממצאים של לבנדה (Lavenda 2011) לממצאי המחקר הנוכחי בעייתית משתי סיבות: ראשית, לבנדה לא הבחינה בין אבות לאימהות והמעורבות נמדדה רק לגבי הורה אחד עבור כל תלמיד, כאשר כ-70% מההורים היו אימהות, אשר עבורן במחקר הנוכחי, הממצאים על המעורבות הנמוכה בקבוצות אלה הייתה מצומצמת בלבד (התקיימה בעיקר בקרב האבות). שנית, מחקרה של לבנדה לא בחן באופן ממוקד סוגים מאוד מסוימים של מעורבות, כפי שנעשה במחקר זה, אלא השתמש בשני משתני מעורבות - מעורבות בבית ומעורבות בבית הספר - אשר הורכבו מ-5 ו-12 שאלות שונות בהתאמה, כאשר כל שאלה נוגעת בהיבט מעט שונה של מעורבות.

כאמור, ממצאי המחקר הקיים כיום בדבר השפעת גיל התלמיד או הכיתה בה הוא לומד על מעורבות ההורים אינם עקביים. כך למשל, מחקרים מסוימים גילו קשר שלילי בין גיל הילד לבין המעורבות (Eccles & Harold 1996) וחלקם לא מצאו קשר כלשהו בין שני משתנים אלו (Grolnick & Slowiaczek 1994). ממצאי המחקר הנוכחי מוסיפים על השונות הקיימת כיום בממצאים לגבי משתנה זה - אימהות נטו להיות מעורבות פחות ברוב דפוסי המעורבות ככל שהכיתה של התלמיד הייתה גבוהה יותר, למעט בהקשר של שיחות על ציונים אשר היו מתואמות באופן חיובי עם גיל הכיתה. בקרב אבות, לא הייתה השפעה לגיל הכיתה על מעורבותם למעט בהקשר של השיחות על הציונים אשר, בדומה לאימהות, היו מתואמות באופן חיובי עם הכיתה.

המחקר הקיים אינו מעלה ממצאים עקביים גם בדבר השפעת מין התלמיד על מעורבות הוריו (ראו למשל דוגמא שהובאה בתחילת חלק זה לגבי שני המחקרים הבאים - Carter & Wojtkiewicz, 2000; McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005). המחקר הנוכחי מוצא כי אימהות נוטות לקיים שיחות על הקשרים החברתיים בבית הספר יותר עם בנותיהן מאשר עם בניהן. אבות לעומת זאת נוטים לקיים יותר שיחות עם צוות בית הספר לגבי בניהם מאשר לגבי בנותיהן. נראה כי תוצאות אלה תואמות במידה מסוימת לממצאים קיימים (Sui-chu & Willms 1996; Muller 1998) אשר מצאו כי ישנן יותר שיחות בבית על בית הספר עם בנות, ויותר שיחות עם צוות בית הספר עבור בנים.

מגבלות המחקר ומחקר עתידי

מסקנה חשובה אשר עולה מהתמונה המורכבת של ממצאיו של ממחקר נוגעת להפרדה בין דפוסים ספציפיים של מעורבות הורים ולבחינה של הדפוסים ברזולוציה גבוהה יחסית. נראה ממחקר זה כי הבחינה של סוגי מעורבות מאוד ספציפיים תורמת ליצירת תמונה מורכבת יותר של הקשרים בין המשתנים השונים לדפוס מעורבות ההורים שנבדקו. תמונה מורכבת זו אמנם מקשה על השוואה מדויקת בינה לבין הידע שהצטבר ממחקרים מוקדמים יותר, אך יחד עם זאת, היא מעשירה את הידע הקיים אודות הגורמים המשפיעים על מעורבות הורים. תרומה זו נובעת בין היתר בשל העובדה לפיה, על פי רוב, המחקר הקיים נוטה להגדיר ולבחון דפוסים רחבים יחסית של מעורבות הורים, אשר כל אחד מהם מורכב למעשה ממספר דפוסים שונים של מעורבות. כלומר, על פי רוב, מאוחדים מספר דפוסים המגלמים מאפיין דומה למשתנה אחד. כך למשל, שיחות בין ההורים לילדיהם בנושאים שונים הנוגעים לבית הספר במקרים רבים נכללות תחת סוג אחד של מעורבות. הכללות עקרוניות אלה של אותם תתי-סוגים של מעורבות הורים לעתים גם מקבלות עיגון אמפירי מסוים באמצעות תהליכי הפחתת נתונים (Data Reduction) שונים המאפשרים לזהות קבוצות של דפוסים מעורבות הורים ה"מתנהגים" באופן דומה, וכך לאגדם תחת משתנה כללי יותר. המחקר הנוכחי מצביע על החשיבות שבהבחנה בין הדפוסים השונים גם אם הם מתואמים, באמצעות בדיקה של הגורמים המשפיעים על כל אחד מ-5 נושאים שונים של שיחות ההורים עם ילדיהם על היבטים שונים הנוגעים לבית הספר. הממצאים עבור כל אחד מסוגי השיחות היו אמנם דומים במקרים מסוימים, אך שונים למדי במקרים אחרים. כך לדוגמא, אבות ממשפחות יהודיות-דתיות נטו לדבר פחות עם ילדיהם על התכנים בבית הספר, אך נטייה זו לא התקיימה כלל לגבי נושאי השיחות האחרים. תוצאות אלו יכולות אולי לאתגר את הגישה הרווחת הנוהגת לבחון איחוד של דפוסים מעורבות. בחינת הדפוסים ברמת רזולוציה גבוהה יותר יכולה לשרטט תמונה מדויקת יותר, שהרי דפוסים וקשרים מעניינים החלים רק על דפוסים ספציפיים של מעורבות מוחמצים כאשר פועלים לפי משתנים מכלילים יותר.

למרות התמונה המורכבת אותה מעלים ממצאי המחקר, הממצאים המובהקים מצביעים על לא מעט הבדלים בין הגורמים המשפיעים על מעורבות האבות ולאחיה המשפיעים על מעורבות האימהות ובין רמות המעורבות של אבות ואימהות. כשמשלבים תובנות אלה על ההבדלים בין אימהות לאבות עם ממצאי המחקר אודות ההשפעה המשמעותית של מעורבות האבות על הישגי ילדיהם (McBride, Schoppe-Sullivan, & Moon-Ho, 2005), עולה מסקנה חשובה בדבר הצורך להבחין בין מעורבות אבות ומעורבות אימהות במחקר עתידי. יתרה מכך, הבחנה בין מעורבות האימהות

למעורבות האבות חשוב שתבוא לידי ביטוי גם בעיצוב תכניות התערבות שמטרתן לעודד מעורבות הורים.

בהקשר הנוכחי, דברים אלו רלוונטיים בעיקר עבור בדיקה של המשתנים המשפיעים על מעורבות הורים, אך ייתכן כי יש להחילם גם על בדיקות של האופן בו משתני מעורבות הורים משפיעה על הישגי התלמידים, אשר נערכות באופן תדיר יותר. למחקר זה מספר מגבלות, הנובעות בעיקר מההתבססות על נתוני סקר קיימים. מגבלה אחת היא כי דיווחי המעורבות היו מצד ההורים בלבד, כאשר באופן עקרוני בבחינה אמפירית של מעורבות ההורים ייתכנו דיווחים מאת גורמים נוספים כמו התלמיד עצמו או המורה. כך למשל, מחקרים שונים בתחום השתמשו בדיווחים על מעורבות ההורים מצד התלמידים בלבד (Shumow, Lyutykh, & Schmidt, 2011), (Steinberg & Lamborn, 1992), (Dornbusch, Darling, 1992). במחקר של היל ואחרים (Hill et al 2004), אשר בחן דיווחים של הורים, מורים ותלמידים במקביל, נמצא כי הרמות המדווחות של מעורבות ההורים, לעתים משתנות בהתאם לגורם המדווח וממצאים דומים עלו גם במחקרם של גרולניק וסלוויאצ'ק (Grolnick & Slowiaczek 1994). כך למשל, היל ואחרים (Hill et al 2004) מצאו כי הורים עם השכלה גבוהה יותר היו מעורבים יותר בלימודי ילדיהם לפי דיווחי האימהות והמורים אך לא כך לפי דיווחי התלמידים. לפיכך, במצב אידיאלי היינו רוצים לבחון את כל הגורמים המדווחים הרלוונטיים על מנת לספק תמונה מלאה יותר וכנראה מדויקת יותר של מעורבות ההורים. מגבלה נוספת היא ההיתכנות לבחון רק את דפוסי המעורבות עליהם נשאלו ההורים בסקר, אשר אינה מאפשרת בדיקה של כל הממדים האפשריים המגולמים במונח "מעורבות הורים". עוד מגבלה נוגעת לשימוש במשתני הרקע הקיימים של התלמידים ושל משקי הבית, אשר אינם מכילים גם משתנים הנוגעים לבתי הספר. כמו כן, נראה כי שילוב משתנים נוספים כמו משתנים תהליכיים, או כמו משתנים המבטאים את הפרקטיקות השונות בהן נוקטים בתי ספר שונים, היה יכול להעשיר את הניתוח ולשפר את ההבנה של הגורמים השונים אשר משפיעים על מעורבות ההורים. עם זאת, לבנדה (Lavenda 2011) מצאה כי, בישראל, פרמטרים הנוגעים לבתי הספר לא משפיעים באופן מהותי על מעורבות ההורים בישראל, ולכן ייתכן כי לפחות בהיבט זה מדובר על משתנים מסבירים פחות משמעותיים.

מגבלה נוספת טמונה בקושי בהסקתו של קשר סיבתי במקרים בהם נמצא מתאם מובהק בין המשתנים השונים אשר קיימים בניתוח לבין אחד או יותר מסוגי מעורבות ההורים שנבדקו.

כמו כן, לא ניתן לקבוע בוודאות האם ההבדלים בין ממצאי המחקר הנוכחי לבין תוצאות המחקר הקיים נובעים מדפוסי מעורבות שונים של הורים בישראל, או שישנם הסברים חלופיים לשוני זה, כמו לדוגמא, הטיות שונות בדיווחיהם של ההורים על מעורבותם, או האופן בו נוסחו השאלות בסקר.

לבסוף, המתאם המובהק שנמצא בין השתייכות לקבוצות אוכלוסייה מסוימות למעורבות נמוכה יותר, אינו מאפשר להסיק מה הגורם לכך. אמנם, קיימת האפשרות כי בקרב קבוצות האוכלוסייה המעורבות פחות ההורים עצמם בוחרים באופן מודע שלא להתערב. יחד עם זאת, השערה סבירה ביותר היא כי מעורבותם הנמוכה אינה מבחירה ונובעת מהדרה באופנים שונים על ידי בתי הספר או המורים, או שהיא מודעת ונובעת מנסיבות אחרות, אישיות או מערכתיות אשר הביאו לניסיון שלילי עבורם עם מערכת החינוך. למותר לציין כי, תהיה הסיבה אשר תהיה, זיהוי אוכלוסיות אלו

יכול לתרום לעיצוב תכניות מדיניות מכוונות לאוכלוסיות הספציפיות, ולכן מצופה כי תהינה אפקטיביות יותר.

על אף מגבלות אלה, ומעבר להשלכות של הממצאים שצוינו לעיל, מחקר זה תורם הן למחקר אודות מעורבות הורים והן לעיצוב מדיניות בתחום בהדגישו את הממדים המשפחתיים של מעורבות הורים, ממדים אשר קיבלו תשומת לב מועטה עד כה.

ביבליוגרפיה

Anastasi A. (1956). "Intelligence and family size." *Psychological Bulletin*. 53:187-209.

Anderson, Kellie J., and Kathleen M. Minke. (2007). "Parent Involvement in Education: Toward an Understanding of Parents' Decision Making." *The Journal of Educational Research* 100 (5): 311–323.

Arnold, David H., Alexandra Zeljo, Greta L. Doctoroff, and Camilo Ortiz. (2008). "Parent Involvement in Preschool: Predictors and the Relation of Involvement to Preliteracy Development." *School Psychology Review* 37 (1): 74–90.

Baker, D. P., & Stevenson, D. (1986). "Mothers' strategies for children's school achievement: Managing the transition to high school." *Sociology of Education*, 59, 156–166.

Benson, J. & Haith, M. (2009). *Social and emotional development in infancy and early childhood*. Denver, CO: Academic Press.

Benveniste, L., Carnoy, M., & Rothstein, R. (2003). *All else equal*. New York: Routledge-Farmer.

Black, Sandra E., Paul J. Devereux, and Kjell G. Salvanes, (2005). "The More the Merrier? The Effect of Family Size and Birth Order on Children's Education," *Quarterly Journal of Economics* 120, , pp. 669-700.

Blake J. (1981). "Family size and the quality of children." *Demography* 18:321-42.

Blake J. (1986). "Number of siblings, family background, and the process of educational attainment." *Social Biology*. 33:5-21.

Blake J. (1989). *Family Size and Achievement*. Berkeley: Univ. Calif. Press.

Booth, Allison, and Hiau Joo Kee. (2006). "Birth Order Matters: The Effect of Family Size and Birth Order on Educational Attainment." Centre for Economic Policy Research Discussion Paper no. 5453.

Carter, R.S., Wojtkiewicz, R.A. (2000). "Parents involvement with adolescents' education: Do daughters or sons get more help?", *Adolescence*, 45.29-44 ,(137) .

Crosnoe, Robert. (2001). "Academic Orientation and Parental Involvement in Education during High School." *Sociology of Education* 74 (3): 210–230.

Daniel, Graham R. (2015). "Parents' Experiences of Teacher Outreach in the Early Years of Schooling." *Asia Pacific Journal of Education* 0 (0): 1–11.

Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., & Weiss, H. B. (2006). "Family involvement in school and low-income children's literacy: Longitudinal association between and within families." *Journal of Educational Psychology*, 98, 653–664.

De Haan, M. (2010). "Birth order, family size and educational attainment." *Economics of Education Review*, 29:576–588.

Desforges, C. and Abouchaar, A. (2003). "The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievement and adjustment: A literature review." Report Number 433, Department of Education and Skills.

Deslandes, Rollande, and Richard Bertrand. (2005). "Motivation of Parent Involvement in Secondary-Level Schooling." *The Journal of Educational Research* 98 (3): 164–175.

Desimone, Laura. (1999). "Linking Parent Involvement with Student Achievement: Do Race and Income Matter?" *The Journal of Educational Research* 93 (1): 11–30.

Downey DB. (1995). "When bigger is not better: family size, parental resources, and children's educational performance." *American Sociological Review* 60:746-61.

Downey DB. (2001). "Number of siblings and intellectual development: the resource dilution explanation." *American Psychologist* 56:497-504.

Eccles JS, Harold RD. (1996) "Family involvement in children's and adolescents' schooling.: In: Booth A, Dunn JF, editors. *Family school links: How do they affect educational outcomes?* Erlbaum; Mahwah, NJ: . pp. 3–34.

Epstein, J. L. (1995). *School/family/community partnerships: Caring for the children we share*. Phi Delta Kappan, 76, 701–712.

Fan, X., & Chen, M. (2001). "Parental involvement and students' academic achievement: A meta-analysis." *Educational Psychology Review*, 13(1), 1–22.

Fisher, Yael. (2009). "Defining Parental Involvement: The Israeli Case." *US-China Education Review* 6 (11): 33–45.

Fisher, Yael. 2011. "Parental Involvement." In *New Horizons for Facet Theory: Interdisciplinary Collaboration Searching for Structure in Content Spaces and Measurement*, edited by Yael Fisher and I. A Friedman, 145–153. Tel Aviv: FTA publication.

Friedman, Y. & Fisher, Y. (2002). "Identification and alertness: Basic elements of parental involvement in schools." *Studies in Educational Administration and Organization*, 26, 7-34.

Green, C. L., Walker, J. M. T., Hoover-Dempsey, K. V., & Sandler, H. M. (2007). "Parents' motivations for involvement in children's education: An empirical test of a theoretical model of parent involvement." *Journal of Educational Psychology*, 99, 532–544..

Greenberg MT, Lengua LJ, Coie JD, Pinderhughes EE, Conduct Problems Prevention Research Group. (1999) "Predicting developmental outcomes at school entry using a multiple-risk model: Four American communities". *Developmental Psychology* 35:403–417.

Grolnick, W. S., & Slowiaczek, M. L. (1994). "Parents' involvement in children's schooling: A multidimensional conceptualization and motivational model." *Child Development*, 65, 237–252.

Hanushek, Eric A. (1992). "The Trade-off between Child Quantity and Quality" *Journal of Political Economy*., 100:1, pp. 84-117.

Harris, Alma, and Janet Goodall. (2008). "Do Parents Know They Matter? Engaging All Parents in Learning." *Educational Research* 50 (3): 277–289.

Hayes, D. (2010). "Predicting parental home and school involvement in high school African American adolescents." *The High School Journal*, 94(4), 154-166.

Hill, N. E., Castellino, D. R., Lansford, J. E., Nowlin, P., Dodge, K. A., Bates, J. E., et al. (2004). "Parent academic involvement as related to school behavior, achievement, and aspirations: Demographic variations across adolescence." *Child Development*, 75, 1491–1509.

Hill, N., & Tyson, D. (2009). "Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment of the strategies that promote achievement." *Developmental Psychology*, 45(3), 740–763.

Ho, Esther Sui-chu, and Wai Man Kwong. (2013). *Parental Involvement on Children's Education: What Works in Hong Kong*. SpringerBriefs in Education. Singapore: Springer.

Holloway, Sarah L., and Helena Pimlott-Wilson. (2013). "Parental Involvement in Children's Learning: Mothers' Fourth Shift, Social Class, and the Growth of State

Intervention in Family Life.” *The Canadian Geographer / Le Géographe Canadien* 57 (3): 327–336.

Hoover-Dempsey, K., & Sandler, H. (1997). “Why do parents become involved in their children's education?” *Review of Educational Research*, 67, 3-42.

Hornby, Garry, and Rayleen Lafaele. (2011). “Barriers to Parental Involvement in Education: An Explanatory Model.” *Educational Review* 63 (1): 37–52.

Hughes JN, Kwok O. (2007). “The influence of student–teacher and parent–teacher relationships on lower achieving readers’ engagement and achievement in the primary grades.” *Journal of Educational Psychology*. 99:39–51.

Jeynes, W. H. (2005). “A meta-analysis of the relation of parental involvement to urban elementary school student academic achievement.” *Urban Education*, 40, 237–269.

Jeynes, W. H. (2007). “The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: A meta-analysis.” *Urban Education*, 42, 82–110.

Kaestner, Robert. (1997). “Are Brothers Really Better? Sibling Sex Composition and Educational Achievement Revisited.” *Journal of Human Resources* 32:250–84.

Kohl, G. O., Lengua, L. J., McMahon, R. J., & the Conduct Problems Prevention Research Group. (2000). “Parent involvement in school: Conceptualizing multiple dimensions and their relations with family and demographic risk factors.” *Journal of School Psychology*, 38, 501–523.

Lavenda, O. (2011). “Parental involvement in school: A test of Hoover- Dempsey and Sandler’s model among Jewish and Arab parents in Israel.” *Children and Youth Services Review*, 33, 927-935 .

Lee, Jung-Sook, and Natasha K. Bowen. (2006). “Parent Involvement, Cultural Capital, and the Achievement Gap Among Elementary School Children.” *American Educational Research Journal* 43 (2): 193–218.

McBride S.J. Schoppe-Sullivan H. Moon-Ho. (2005). “The mediating role of fathers' school involvement on student achievement” *Applied Developmental Psychology*, 26, 201–216.

McWayne C., Campos R., Owsianik M. (2008). “A multidimensional, multilevel examination of mother and father involvement among culturally diverse Head Start families.” *Journal of School Psychology*, 46 (5) 551–573

Muller, Chandra. (1993). "Parent Ties to the School and Community and Student Academic Performance." Paper presented at the conference on Sociology of Education, Asilomar, CA.

Muller, C, and Kerbow, D. (1993). "Parent Involvement in the Home, School, and Community." In *Parents, Their Children, and Schools*, edited by B Schneider and J. S Coleman, 13–42. Boulder, CO: Westview Press.

Muller, Chandra. (1998). "Gender Differences in Parental Involvement and Adolescents' Mathematics Achievement." *Sociology of Education* 71 (4): 336–356.

Murray, Elizabeth, Laura McFarland-Piazza, and Linda J. Harrison. (2015). "Changing Patterns of Parent–teacher Communication and Parent Involvement from Preschool to School." *Early Child Development and Care* 185 (7): 1031–1052.

Nord, C. W., & Griffin, J. A. (1999). "Educational profile of 3- to 8- year-old children of immigrants." In D. J. Hernandez (Ed.), *Children of immigrants: Health, adjustment, and public assistance* (pp. 91–131). Washington, DC: National Academies Press.

Park, Sira, and Susan D. Holloway. (2013). "No Parent Left Behind: Predicting Parental Involvement in Adolescents' Education Within a Sociodemographically Diverse Population." *The Journal of Educational Research* 106 (2): 105–119.

Pomerantz, E. M., Ng, F., & Wang, Q. (2006). "Mothers' mastery-oriented involvement in children's homework: Implications for the well-being of children with negative perceptions of competence." *Journal of Educational Psychology*, 98, 99–111.

Pomerantz, E.M., Moorman, E.A., & Litwack, S.D. (2007). "The how, whom, and why of parents' involvement in children's academic lives: More is not always better." *Review of Educational Research*, 77, 373-410.

Powell, Brian, and Lala Carr Steelman. (1990). "Beyond Sibship Size: Sibling Density, Sex Composition, and Educational Outcomes." *Social Forces* 69(1): 181-206.

Powell B, Steelman LC. (1989). "The liability of having brothers: paying for college and the sex composition of the family." *Sociology of Education* 62:134-47.

Price, Joseph (2008) "Parent-Child Quality Time: Does Birth Order Matter?" *Journal of Human Resources* 43(1), pp. 240-265.

Robinson, Keith, and Angel L. Harris. (2014). *The Broken Compass: Parental Involvement with Children's Education*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.

Seginer, R. (2006). "Parents' educational involvement: A developmental ecological perspective." *Parenting: Science and Practice*, 6, 1–48.

Shumow, L., Lyutykh, E., & Schmidt, J. A. (2011). "Predictors and outcomes of parental involvement with high school students in science." *The School Community Journal*, 21, 81-98.

Skaliotis, Eleni. (2009). "Changes in Parental Involvement in Secondary Education: An Exploration Study Using the Longitudinal Study of Young People in England." *British Educational Research Journal* 36 (6): 975–994.

Steelman, L. C., Powell, B., Werum, R., & Carter, S. (2002). "Reconsidering the effects of sibling configuration: Recent advances and challenges." *Annual Review of Sociology*, 28, 243 – 269.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M., & Darling, N. (1992). "Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed." *Child Development*, 63, 1266–1281.

Stevenson, D. L., & Baker, D. P. (1987). "The family-school relation and the child's school performance." *Child Development*, 58, 1348-1357.

Stone, S. (2006). "Correlates of change in student reported parent involvement in schooling: A new look at the National Education Longitudinal Study of 1988." *American Journal of Orthopsychiatry*, 76, 518-530.

Sui-Chi, H. E., & Willms, D. J. (1996). "Effects of parental involvement on eighth-grade achievement." *Sociology of Education*, 69, 126–141.

Tekin, Ali Kemal. (2011). "Parents' Motivational Beliefs about Their Involvement in Young Children's Education." *Early Child Development and Care* 181 (10): 1315–1329.

Turney, Kristin, and Grace Kao. (2009). "Barriers to School Involvement: Are Immigrant Parents Disadvantaged?" *The Journal of Educational Research* 102 (4): 257–271.

U.S. Department of Health and Human Services. (2000). *Trends in the well being of America's children and youth 2000*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Zajonc RB. (1976). "Family configuration and intelligence." *Science* 192:227-36.

Zajonc RB. (2001). "The family dynamics of intellectual development." *American Psychologist* 56:490- 96.

Zajonc RB, Markus GB. (1975). "Birth order and intellectual development." *Psychological Review* 82:74-88.

Zedan, Raed F. (2012). "Parents' Involvement among the Arab Ethnic Minority in the State of Israel." *School Community Journal* 22 (2): 161–182.

Zhang, D., Hsu, H. Y., Kwok, O., Benz, M. R., & BowmanPerrott, L. (2011). "The impact of basic-level parent engagements on student achievement: Patterns associated with race/ ethnicity and SES." *Journal of Disability Policy Studies*, 22, 28–39.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר מעקב ארוך טווח, גל חקירה ראשון 2012